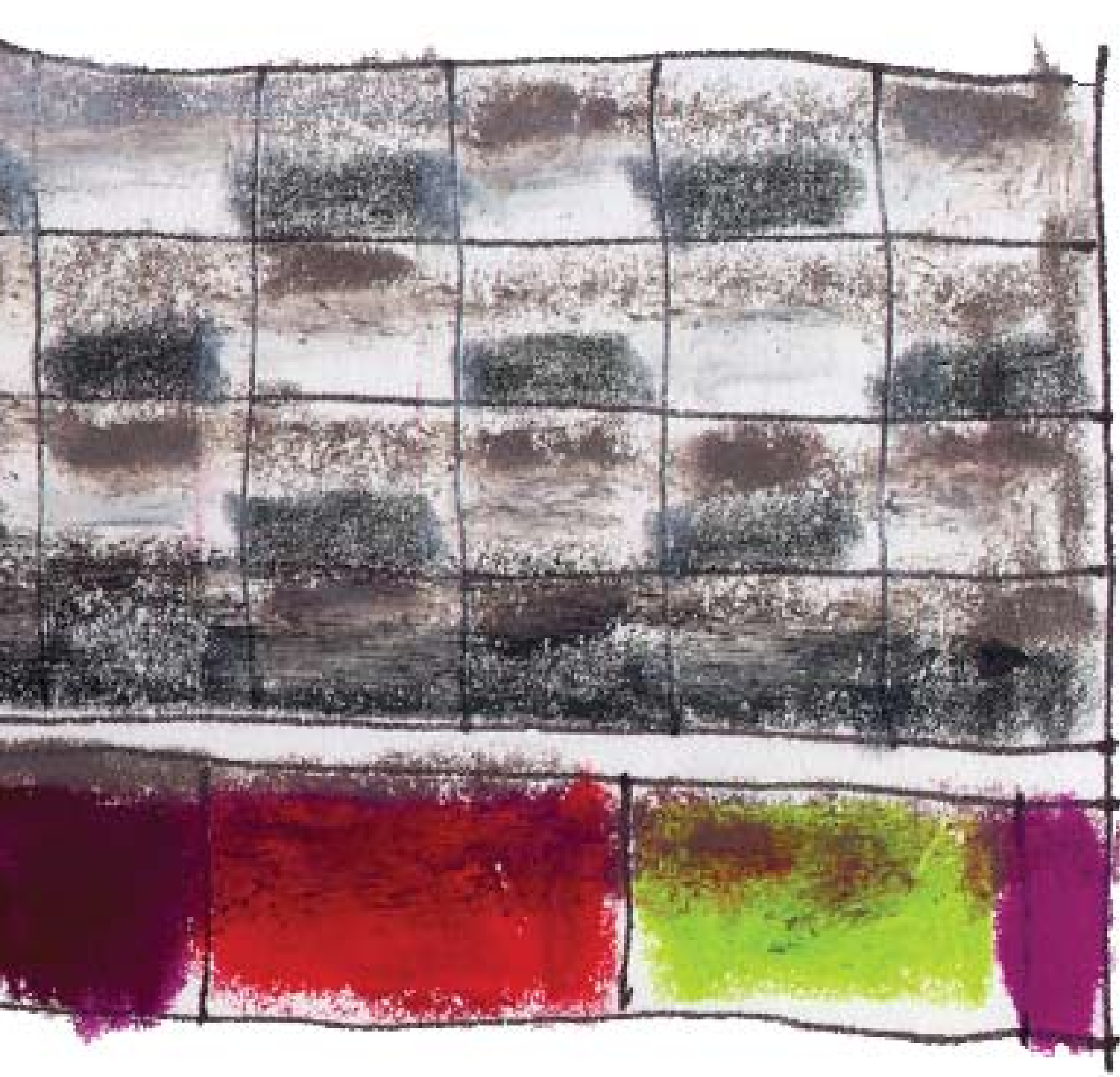


Kleur Rotterdam

over de stedenbouwkundige dimensie van kleur in Rotterdam

in opdracht van:
Commissie voor Welstand en Monumenten
Bureau Monumenten
Hoofdafdeling Ruimtelijke Ordening
en
Het Stimuleringsfonds voor de Architectuur

februari 2004

inhoud

inleiding	Verantwoording	6
	Vier voorbeelden uit de praktijk: Maastricht, Dordrecht, Rotterdam, Almere	10
elf ensembles	Voorhaven O.Z.	26
	Voorschoterlaan	32
	Lisstraat	38
	Willem Smalthof	44
	de Savornin Lohmanlaan	50
	Naoorlogse woningbouw	62
	Eendrachtsplein	70
	Winkelstraten	78
	Pompenburg	96
	Westewagenstraat	108
	Korte Hoogstraat	114
conclusies koers beleidsaanbevelingen		129
bronnen		136
colofon		137

i n l e i d i n g

Dit rapport is het verslag van een onderzoek naar het belang en het effect van kleur en textuur in de architectuur en de stedelijke ruimte van Rotterdam.¹

Aanleiding was de behoefte van de Commissie voor Welstand en Monumenten aan richtlijnen voor de toepassing van kleuren in historische delen van de stad. Regelmatig worden medewerkers van de commissie geconfronteerd met vragen als: “In welke kleur moeten we deze kozijnen schilderen en waarom beschikt Rotterdam niet, zoals veel andere steden, over een vast kleurenpalet waaruit kan worden gekozen?” Vragen uit de welstandspraktijk van alledag, vragen van schildersbedrijven en van eigenaar-bewoners, vragen waarop de commissie vaak het antwoord schuldig moet blijven. Maar niet alleen de commissie zit geregeld om een antwoord verlegen, ook particulieren tasten nogal eens in het duister. Zo kan het gebeuren dat bewoners door de rechter worden gedwongen om vers in de verf gezette kozijnen of voordeuren over te schilderen, omdat de kleurstelling niet past in het straatbeeld. Een correctie achteraf, die uiteraard zeer onwenselijk is maar moeilijk te voorkomen, omdat de Commissie voor Welstand en Monumenten slechts vergunningplichtige bouwplannen onder ogen krijgt. Echter, de meeste klachten die de commissie bereiken, gaan juist over verandering van kleur, dat wil zeggen over wijzigingen die niet ‘van ingrijpende aard’ en daarom niet vergunningplichtig zijn. Natuurlijk kan dit probleem niet worden ondervangen door voor iedere schilder- of onderhoudsbeurt de aanvraag van een vergunning verplicht te stellen. Het wijst echter wel op het belang van betere informatie en advisering vooraf.

De reikwijdte van historisch onderzoek

Het oorspronkelijke idee was dat minutieus historisch onderzoek naar de toepassing van kleuren in verschillende bouw- en stijlperiodes algemene kenmerken aan het licht zou kunnen brengen, bruikbaar voor het opstellen van regels en richtlijnen. De hoop was gevestigd op de samenstelling van een historisch gelegitimeerd kleurenpalet, dat een einde zou kunnen maken aan de bestaande verwarring en onwetendheid over het juiste kleurgebruik in de gebouwde

¹ De opdracht voor het onderzoek is verstrekt door het secretariaat van de Commissie voor Welstand en Monumenten, het Bureau Monumenten en de afdeling Ruimtelijke Ordening van dS+V Rotterdam. Reeds eerder in 1994 had het secretariaat van de Commissie voor Welstand en Monumenten onderzoek laten verrichten naar het belang van kleur in de bouwpraktijk, hetgeen heeft geresulteerd in een notitie ‘materiaal en kleur’ van de hand van Heide Hinterthür. De bevindingen van deze notitie worden hierna als een van de vier voorbeelden nader toegelicht.

omgeving. Aanvankelijk hebben we dan ook gezocht naar historische bronnen, die ons wijzer zouden kunnen maken over het gebruik van kleur in Rotterdam. De historische ontwikkeling van kleurgebruik is onlosmakelijk verbonden met de ontwikkeling van verf en verfprocédés. In het Schildersmuseum in Sassenheim ontdekten we een aantal waaiers van de Rotterdamse verffabrieken Tollens, Molijn en Van Klaveren. Typisch Rotterdams kleurgebruik viel hier echter niet uit af te leiden, aangezien deze waaiers zich niet onderscheiden van kleurenwaaiers van fabrieken buiten Rotterdam. We hebben schildershandboeken geraadpleegd en schilders gesproken, die zelf nog volgens oud recept verf hebben gemengd. Het leverde prachtige verhalen op, maar geen aanwijzingen voor specifiek Rotterdams kleurgebruik.² We overwogen dat dieper graven en het blootleggen van oude verflagen in historische stadsdelen en beschermde stadsgezichten wellicht de nodige kennis zou opleveren, maar vroegen ons af of het in dit stadium de moeite loonde en wat het praktische nut van een dergelijk onderzoek kon zijn voor een stad waarvan het grootste deel niet ouder is dan honderd jaar. Maar belangrijker was misschien of het antwoorden zou geven op de vragen en problemen die de praktijk van het kleurgebruik - ook en vooral de stilzwijgende praktijk - in de stad oproepen. Gaandeweg raakten we er steeds meer van overtuigd dat de heterogeniteit en rusteloze dynamiek van de stad en haar overheersend moderne geschiedenis een andere aanpak verlangen.

Verbreiding en verschuiving van de onderzoeksvraag

Allereerst zou door het onderzoek te beperken tot historische stadsdelen het leeuwendeel van de stad, zoals stadsvernieuwingsgebieden en naoorlogse wijken, maar ook het moderne centrum buiten schot blijven. Zelden is hier sprake van een homogeen veld; meestal gaat het om een mix van architecturen, om stadsdelen die door de tijden heen voortdurend aan bewerking en verandering onderhevig zijn.

In de stadsvernieuwing van de 19e en vroeg 20e eeuwse wijken is vaak volledig voorbijgegaan aan de architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit van de bestaande bebouwing. Nieuwe materialen en kleuren zijn nogal eens zonder enige consideratie aangebracht en zonder het effect op de totale compositie in de overwegingen te betrekken.

De nieuwe toevoegingen hebben het bestaande genegeerd en overstemd. Witte gevelbeplating, kunststof kozijnen, fel gekleurde entreepartijen en dakranden, bedoeld om de kleurloos geachte bakstenen gevels op te fleuren, hebben eerder het tegenovergestelde effect gesorteerd. De nieuwe kleuren en texturen sloten zo weinig aan bij het karakter van het metselwerk dat eenheid en harmonie van complete straatwanden teniet werden gedaan. In plaats van vernieuwing hebben de toevoegingen de veroudering schrijnend aan het licht gebracht en de aftakeling van de buurt soms zelfs bespoedigd. Hetzelfde geldt voor het reguliere

2 Voor de personen en instanties met wie gesprekken zijn gevoerd verwijzen we naar de lijst met bronnen.

onderhoud van woningen en woningbouwcomplexen verspreid over de hele stad. Vaak gaat het om incidentele ingrepen, een stilzwijgend proces dat echter cumulatief desastreuze gevolgen kan hebben voor het aanzien en de architectonische kwaliteit van complete wijken.

In de tweede plaats was de oorspronkelijke vraag van de commissie gericht op verkleuren.

Aan veel van de ingrepen in de stad komt geen verf te pas. De kleureffecten zijn er niet minder om. Denk bijvoorbeeld aan gevelreiniging, nieuw voegwerk en kunststofkozijnen, maar ook aan nieuwbouw als de groen glimmende WTC-toren aan de Cool-singel. Alle materialen, zeker de moderne, maar ook bestrating en baksteen hebben kleur. Bovendien kan kleur niet als een aparte (verf-)laag los van zijn drager, het materiaal, worden gezien. Of het nu gaat om kleur die eigen is aan het materiaal of kleur die er later aan is toegevoegd, het materiaal speelt in het totale kleureffect of kleurbeeld altijd mee.

Ten derde kan historisch onderzoek weliswaar bruikbare kennis opleveren over de ontwikkeling van kleurgebruik in verschillende periodes en bouwstijlen, maar doordat dergelijk onderzoek de neiging heeft zich te hechten aan het object (de woning, het individuele gebouw of monument-kortom de individuele architectuur) blijft het effect van kleur op de stedenbouwkundige samenhang en op de ervaring van de stedelijke ruimte onderbelicht. Hier zijn nauwkeurige observatie en beeldanalyse van bestaande stedenbouwkundige ensembles de aangewezen instrumenten om het effect van kleur en kleurverandering goed te kunnen waarderen. Niet het object, of het nu gaat om een individueel gebouw of een bouwblok, maar het 'ensemble' is voor deze visuele analyse de maatstaf. Immers het ensemble, de gebouwen die gezamenlijk de stedenbouwkundige compositie uitmaken, vormt de stedelijke ruimte en bepaalt de kwaliteit ervan. Voor de waardering van de stedenbouwkundige en architectonische kwaliteit van deze ruimte en het effect dat kleur daarop heeft, is de waarneming als bron van kennis onmisbaar.

Kortom, door de onderzoeksvraag met de karakteristiek van Rotterdam te confronteren verschoof onze aandacht meer en meer naar de verhouding van verschillende gebouwen en hun kleuren ten opzichte van elkaar en gaven we de voorkeur aan een verkenning van het gehele werkterrein boven een in onze ogen vooralsnog prematuur historisch onderzoek.

Elf ensembles, elf kleurbeelden

Ten behoeve van een zo breed mogelijke verkenning van het terrein hebben we elf stedenbouwkundige ensembles geselecteerd, die grofweg een doorsnede zijn van de bebouwing uit verschillende episodes verspreid over de Rotterdamse stad. Van deze ensembles zijn de kleurbeelden nauwkeurig geanalyseerd. In Rotterdam zijn dat bijna overal beelden die niet door één kleur worden gedomineerd. Vandaar dat we spreken over kleurbeelden, dat wil zeggen over de samenstelling van verschillende individuele kleuren en texturen, die een geheel vormen. We kijken wat deze beelden in ruimtelijk opzicht doen met de gebouwen onderling en de aangrenzende buitenruimtes. We isoleren de afzonderlijke gebouwen niet, noch beperken we ons tot afgebakende eenheden als straten, buurten of wijken. De geschikte ruimtelijke eenheid voor de

analyse van kleurbeelden is het ensemble. We willen laten zien waarom en hoe een bepaalde ruimtelijke constellatie door haar kleurbeeld wordt versterkt dan wel verzwakt. Het draait in dit onderzoek dus in de eerste plaats om de stedenbouwkundige dimensie van kleur en textuur, zonder overigens het architectonische aspect helemaal te verwaarlozen. Sterker nog, het zijn vaak architectonische details die onvermoede stedenbouwkundige gevolgen hebben. De elf ensembles zijn niet willekeurig gekozen. Er is een selectie gemaakt die representatief is voor de melange, de combinatie van ruimtelijke structuren en patronen, bouwvormen en programma's en dus ook kleurbeelden waaruit de stad is opgebouwd. Tussen de ensembles bevinden zich verschillende heterogene exemplaren: ensembles die bestaan uit een mix van ongelijksoortige fragmenten, als collages van gebouwtypen, stijlen en materialen. Niet verwonderlijk voor een stad, waarvan geschiedenis en stedelijke structuur zozeer worden gekenmerkt door breuken, discontinuïteiten en een tomeloze vernieuwingsdrift. Het zijn juist deze heterogene samengestelde ensembles, die om oorspronkelijke analyses vragen en waarvoor eventuele receptuur, geldig voor het kleurgebruik in meer homogene gebieden als de historische binnenstad, geen soelaas bieden. Ieder ensemble staat model voor vergelijkbare ensembles elders in de stad of juist vlakbij, om de hoek. Het zijn in die zin 'prototypes'; voorbeeldige ensembles, zodanig gekozen dat de karakteristieke verschillen goed tot uiting komen. De observaties en conclusies hebben daardoor een geldigheid die verder strekt dan het betreffende ensemble zelf en zich uitstrekt buiten de grenzen van het Rotterdamse grondgebied. Het is allerm minst gezegd dat met deze elf voorbeelden alle verschillende in Rotterdam voorkomende typen ensembles zijn gegeven. De reeks kan uiteraard verder worden uitgebreid.

Nieuwe taal en beeldtaal

We hebben gepoogd aan de hand van zo eenvoudig mogelijke tekeningen te illustreren hoe zoiets als een kleurbeeld ontstaat. De afzonderlijke analyses bevatten geen recepten, het zijn veel eerder kijk oefeningen. Pogingen om de verschillende aspecten die een kleurbeeld uitmaken in tekeningen te vatten en te benoemen.

Hier stuiten we echter op het probleem, dat we voor de beoordeling van de ruimtelijke en architectonische effecten van kleur de begrippen en het instrumentarium missen zoals we dat bij de analyse van een architectonisch object of een stedenbouwkundig plan gewend zijn. Kleur lijkt bij uitstek het terrein dat is voorbehouden aan individuele smaakoordelen, waarover geen uitspraken kunnen worden gedaan die uitstijgen boven persoonlijke voor- of afkeur. De hierna beschreven ensembles zijn dan ook op te vatten als een soort ontdekkingstocht, als een poging om in deze lacune te voorzien. En zoals iedere ontdekking begint het met nauwkeurig kijken en het lenen van woorden uit andere vocabulaires om te benoemen wat we zien, met het laag voor laag met behulp van tekeningen ontleden van complex samengestelde kleurbeelden, met de ontwikkeling van een nieuwe beeldtaal.

Vier voorbeelden uit de praktijk

De vraag van de Commissie voor Welstand en Monumenten naar criteria voor het gebruik van kleur in de Rotterdamse stad staat natuurlijk niet op zichzelf. De aandacht voor kleur in architectuur en stedenbouw is de laatste tijd in Nederland sterk gegroeid. Er is verspreid over Nederland in verschillende steden een schat van ervaring en kennis opgebouwd, die tot nu toe echter nauwelijks wordt uitgewisseld. Voor de ontwikkeling en de professionalisering van het vakgebied is het van groot belang dat we kennis nemen van ervaring en onderzoek elders. De vier voorbeelden die we hieronder bespreken, hebben leerzame inzichten opgeleverd die ook voor Rotterdam geldigheid hebben en waarvan wij dankbaar gebruik hebben gemaakt. Twee van de vier voorbeelden, de onderzoeken in Maastricht en Dordrecht¹, richten het vizier op het kleurgebruik in historische binnensteden. Het derde, Rotterdamse² onderzoek verplaatst de aandacht naar het minder opgemerkte belang van kleur in de omliggende woonwijken en de alledaagse bouwpraktijk. Het voorbeeld van Almere³ tenslotte onderzoekt de mogelijkheden en grenzen van kleur als architectonisch middel in het stedenbouwkundig ontwerp.

1 Maastricht in kleur, stedenbouwkundig onderzoek; ir. H. de Boer en Floor van Dusseldorp e.a. – uitgave van de gemeente Maastricht 1996. Dordtse Kleuren; H. Groeneweg en K. Rouw e.a. – uitgave van de gemeente Dordrecht 2002

2 Materiaal en Kleur; Heide Hinterthür – uitgave van de Commissie Welstand en Monumenten Rotterdam 1994

3 Stedenbouw en kleur, voorbeeldproject Regenboogbuurt Almere; M. Pflug en M. Visser; Thoth Bussum 1995



Kleurenplan Maastricht, uitsnede van de plankaart

Kleur en ruimtelijke differentiatie in Maastricht

Typerend voor Maastricht is de balans tussen de rode tinten van onbeschilderd metselwerk, veelal omlijst door zachtgrijs hardsteen, en de overheersend in wittige tinten geschilderde gevels, ondersteund door een selecte groep andere kleuren op het tweede plan. Het is de afwisseling tussen geschilderde en ongeschilderde panden, die het straatbeeld zo'n levendig ritme verlenen.

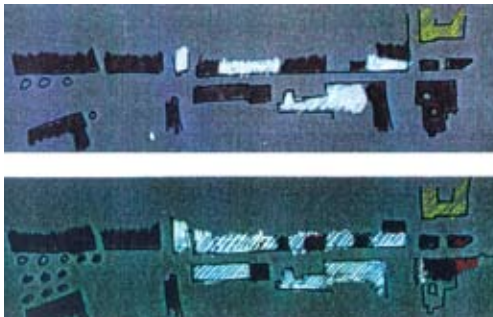
Dit karakteristieke beeld wordt echter geleidelijk ondermijnd. Hiervoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. Ten eerste heeft het kernwinkelgebied sterk te lijden onder frequent wisselende schreeuwerige kleuren van reclame, nieuwe winkelpuien en verlichting, een groeiende wirwar van straatmeubilair en steeds weer andere sierbestrating. Dit opdringerige modieuze kleurgebruik breidt zich als een olievlek uit naar de omringende stadsdelen, waardoor de continuïteit van het bestaande kleurgebruik steeds meer wordt aangetast. Daarnaast verdwijnt steeds vaker de typerende rode baksteen onder een laag verf. En ten slotte zijn de voor het stadsbeeld typerende hoofdkleuren (rood, wit en geel) aan smaakerosie onderhevig. Het koele wit vergeelt, het ossenbloedrood verpaartst en het frisse geel glijdt weg in weeïge varianten. Al deze ontwikkelingen zijn voor de gemeente Maastricht aanleiding geweest om een onderzoek in te stellen naar de voorwaarden voor een realistisch kleurbeleid.

Meer variatie door minder verschillen

De conclusie van het onderzoek naar de historische ontwikkeling van het kleurgebruik in de stad luidde dat een kleurbeleid niet kan worden gedestilleerd uit de cumulatie van per perceel opgebouwde kennis. Een dergelijke beleidslijn zou makkelijk kunnen leiden tot een kakofonie van kleuren met als resultaat een kakelbont stadsbeeld, zo stellen de onderzoekers.

Daarom is de blik meer gericht op de ruimtelijke structuur en het daarmee samenhangende kleurgebruik in de stad. Kades, pleinen, straten en stegen, het zijn de gedifferentieerde ruimten die samen de stedenbouwkundige structuur van Maastricht uitmaken, maar die allemaal de continuïteit van doorlopende wanden gemeen hebben. De ruimten in de Maastrichtse binnenstad hebben het karakter van een interieur. Maar net als in een interieur is ook de vloer sterk aanwezig. Wand en vloer vormen een hechte eenheid. Als je erdoorheen wandelt zie je vooral een aaneenrijging van panden van nagenoeg dezelfde hoogte in een vlakke wand. Het blikveld blijft wandelend door de oude stad van Maastricht steeds beperkt tot de ruimte waarin de waarnemer zich bevindt.

Kleurbeeld Calvariestraat, huidig en voorgesteld



Het kleurenplan beoogt een onderscheid aan te brengen tussen de kleurbeelden van de binnenstad en de woonbuurten enerzijds en de lange lijnen en radialen anderzijds (zoals de bebouwing langs oevers en kades, de ring en hoofdontsluitingswegen). Met uitzondering van het centrumgebied en de woonbuurten streeft dit plan per ruimte naar meer nivellering rond één dominante kleurtoon. Tussen de ruimtes onderling zal daardoor meer differentiatie ontstaan, waardoor het kleurbeeld van de stad als geheel uiteindelijk zal winnen aan variatie en afwisseling.

Ruimtetype, waarneming en kleureffect

Er is heel precies gekeken naar de dosering van kleur en naar de invloed van de ruimtevorm op de perceptie van kleuren. “Aan de Maas ervaart men de gevelwanden, met name vanaf de overzijde, een afstand van ongeveer 250 meter, in één oogopslag; de perceptie is meer gericht op de waarneming van grote eenheden. De kleur overstraalt dan als het ware de gehele wand en blijft in herinnering als bijvoorbeeld de witte oever terwijl de wittige kleuren slechts 30% van het totale kleurbeeld uitmaken.”⁴ Om een bepaalde kleurindruk te wekken, hoeft de bebouwing dus niet geheel in een en dezelfde kleur geschilderd te worden. Daarvoor is het voldoende dat de gewenste kleurtoon de andere kleuren en daarmee het beeld als geheel domineert. De karakteristieke afwisseling tussen geschilderde en ongeschilderde panden kan zodoende behouden blijven terwijl het kleurbeeld van de betreffende ruimte bijvoorbeeld toch duidelijk rood of wit is. Deze constatering geeft aan het kleurenplan de nodige flexibiliteit voor variatie en aan particulieren de nodige keuzevrijheid.

Bij de pleinen ligt dat anders, vanwege de korte afstand tot de wanden is het in het algemeen niet mogelijk om het geheel in een keer te overzien. Bij de straten, die vooral in het centrum vaak een gebogen vorm hebben en daardoor niet te overzien zijn, is het blikveld nog kleiner en altijd sterk perspectivisch vertekend. Per gevel is de kleur vaak anders, de gevel is als het ware nadrukkelijk aanwezig, waardoor een opvallende ritmering ontstaat. In de straten geeft dit een levendig effect en dit verklaart ook de vaak grove uitstraling van grote gebouwen in smalle straten. Het ritme wordt dan verstoord.

Dit inzicht heeft dus grote implicaties voor de dosering van de kleur per ruimte. Het betekent dat het ruimtetype en dus de wijze waarop je de bebouwing waarneemt grote invloed hebben op de effecten die kleuren op het zichtbare geveloppervlak teweeg brengen: van dichtbij of uit de verte, frontaal, overhoeks, in grote gehelen of in gefragmenteerde reeksen.

Kleur, rust en verandering

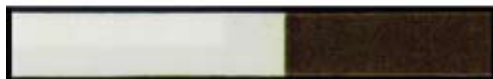
De dynamiek en het tempo waarmee kleuren veranderen, kunnen sterk verschillen. Er kunnen verschillende tijdsgolven worden onderscheiden. In historische binnensteden heeft het stede-



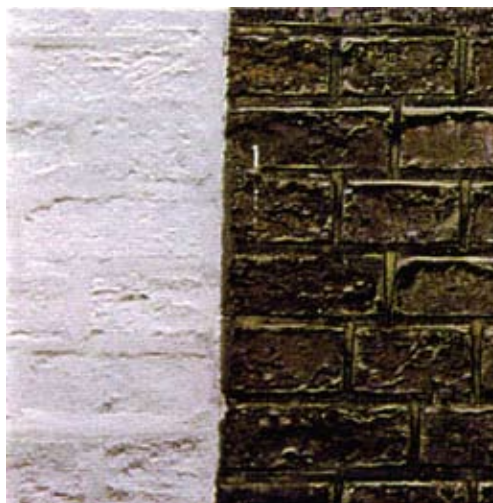
4 Maastricht in kleur, 2.2



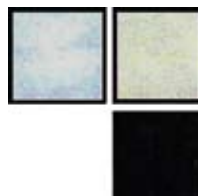
het huidige kleurbeeld in percentages



voorstel kleurbeeld in percentages



Calvariestraat:
Links: huidig straatbeeld
Rechts en boven:
Huidig en voorgesteld
kleurbeeld
Palet van witten en
donkerbruine baksteen



bouwkundig stratenpatroon een hele lange adem. Het is een trage tijdsgolf. Binnen deze hardnekkige structuur hebben de individuele gebouwen een kortere levensduur. De afzonderlijke elementen waaruit de gevels zijn opgebouwd veranderen nog sneller van aanzien. Gevelpuien, kozijnen, deuren et cetera worden regelmatig vervangen of overgeschilderd. Het meest kortstondig zijn winkels en cafés zeker tegenwoordig die met verandering van eigenaar of trend aan een hoge omloopsnelheid onderhevig zijn. De dynamiek waarmee kleuren veranderen, verschillen dus van plaats tot plaats in de stad: binnen of buiten de historische binnenstad, in het kernwinkelgebied of langs de oevers, afhankelijk van een woonhuis of pand met winkel of café en woningen erboven.

Het kleurbeleid zou dus rekening moeten houden met deze verschillen in dynamiek. De Maastrichtse onderzoekers stellen daarom ook voor om in de binnenstad de rust in het kleurgebruik op de gevels van de woningen boven de winkels en cafés terug te brengen. Het idee is om daarmee een stabiele achtergrond te creëren waartegen de voortdurende verandering en het drukke kleurgebruik langs de plint zich kan afspelen.

Kleurbeleid met verf

Verf wordt door de onderzoekers als een belangrijk middel gezien om bestaande kleurbeelden te corrigeren en nieuwe te maken. Het kleurenplan kiest de strategie van de geleidelijke verandering. Gaandeweg met iedere onderhoudsbeurt moeten de aanpassingen van het kleurbeeld zich in de loop van de tijd pand voor pand voltrekken. Het plan is vooral stedenbouwkundig van aard en niet zozeer architectonisch doordacht. Het kleurenplan beperkt zich tot het gevelvlak, als ware het een homogeen vlak. De kleureffecten van verschillende geveltypes (gaatjesgevel, de horizontaal gelede gevel met plint, midden- en bovenbouw, et cetera), verschillende gevelonderdelen zoals ramen, deuren, luiken, erkers, balkons, dakkapellen en van verschillende materialen worden niet nader onderzocht. Het kleureffect van gevelelementen en materialen kan sterk verschillen afhankelijk van de plaats waar de kleur zich in het gevelvlak bevindt (voor of achter in de gevel) en het standpunt van de waarnemer. Alle uitstekende, of voor in het gevelvlak liggende elementen zoals kroonlijsten, erkers, zuilen of kozijnen vullen van opzij in perspectief gezien het gehele kleurbeeld. Terwijl in frontaal aanzicht dit effect teniet wordt gedaan doordat alle kleuren van de gevel naar evenredigheid het kleurbeeld bepalen.

Historische kleurontwikkeling in Dordrecht

Zoals in veel oude Nederlandse steden is het kleurbeeld van de binnenstad van Dordrecht door de jaren heen langzamerhand lichter geworden en vooral de laatste eeuwen steeds verder vervlakt. De Dordtse binnenstad is in de loop der tijd als het ware verbleekt. De intense kleuren op de oudste panden werden in telkens lichtere tinten overgeschilderd. De contrasten en de kleurenrijkdom verdwenen en de kleuren kwamen steeds dichterbij elkaar te liggen. Onder die algemene tendens van verbleking gaat echter wel de opeenvolging van verschillende stijlperiodes of modes schuil. Alle panden, hoe oud ook, hebben in de loop der eeuwen meegereisd met de tijd. Een bewoner van een 17e eeuws pand schilderde zijn huis in pakweg 1860 in de kleuren die toen gangbaar waren. Je zou kunnen zeggen dat de laatste mode het kleurenpalet van de gevels stuurde en richting gaf.

Zo werden in Dordrecht forse okertinten ingeruild voor voorzichtige lichte zandsteenkleuren. De gelen hebben lange tijd het straatbeeld gedomineerd. Door de eeuwen heen bleven de kleuren wel altijd familie van elkaar. De technische mogelijkheden beperkten lange tijd de hoeveelheid en de soort kleuren. Het probleem is nu dat huidige verftechnieken geen enkele beperking meer opleggen. De onbegrensde mogelijkheden van de moderne synthetische verven hebben tot een radicale breuk met het verleden geleid.⁵ De samenhang die ooit vanzelfsprekend was, is dat niet langer meer.

Herstel van een veeltonige compositie

Het huidige kleurenpalet is onderhevig aan twee tegengestelde tendensen. Aan de ene kant duiken steeds vaker felle kleuren op waardoor de samenhang van de gevelwanden verbrokkelt, maar aan de andere kant treedt gelijktijdig vervlakking op ten gevolge van het veelvuldig gebruik van eentonige kleuren zoals standgroen, beige en gebroken wit.⁶

De veeltonige compositie die de Dordtse binnenstad in het verleden zo kenmerkte, dreigt daarmee definitief verloren te gaan. De variatie in eenheid, dat wil zeggen het naast elkaar voorkomen van verschillende kleuren en tinten, die echter wel verwantschap vertonen, wil Dordrecht tot de kern van haar kleurenbeleid verheffen. Kortom de continuïteit, die eeuwenlang de

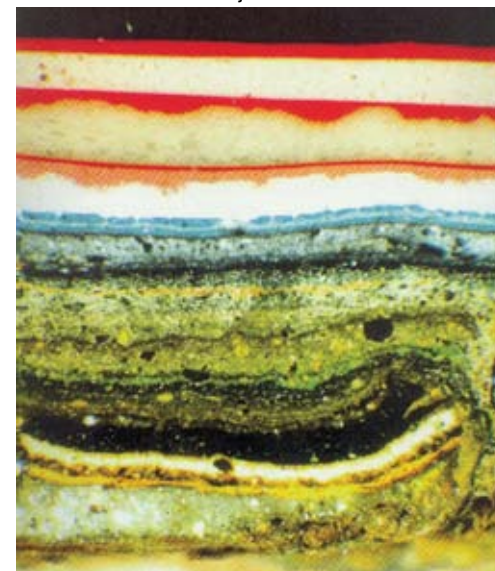
⁵ De breuk is niet alleen te herleiden tot de verandering van de verf zelf, die traditioneel werd bereid met natuurlijke pigmenten. Misschien wel veel belangrijker is de verandering van betekenis die aan het gebruik van verf wordt gehecht. Wie er een klassiek handboek op naslaat, wordt er steevast aan herinnerd dat verf een middel is ter verduurzaming. Het bekende standgroen (de naam verwijst naar de standvastigheid, de duurzaamheid van de kleur), tegenwoordig bijna een statussymbool vanwege haar veronderstelde deftige karakter, dankte haar populariteit vooral aan de eigenschap dat het kozijnhout zo goed beschermd was tegen weer en wind, tegen krimpen scheuren en barsten. Het kleurgebruik was destijds nauwelijks een esthetisch vraagstuk, waar tegenwoordig kleuren vooral op esthetische gronden worden gekozen.

⁶ Deze tendens geldt niet uniek voor Dordrecht maar doet zich in veel historische binnensteden voor.



Wijnstraat 54 - 57. Tekening Johannes Rutten 1840

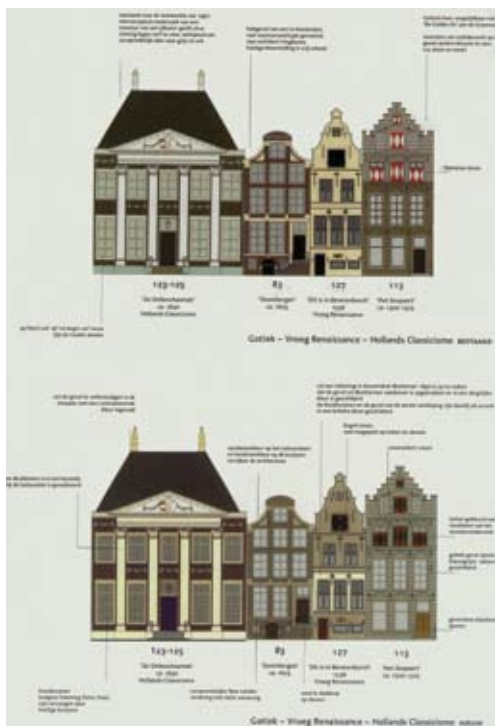
Verfmonster van luik Wijnstraat 113





Werkpalet: verticaal de gebouwonderdelen, horizontaal de architectuurperioden.

Voorbeeld van een montage zoals gebruikt bij het onderzoeken van de kleurenstrategie voor het stadsbeeld: bestaand en nieuw.



gewoonte was, zou weer in het straatbeeld moeten terugkeren. Op genuanceerde wijze moet een evenwicht worden gevonden tussen de kleurstelling van de afzonderlijke panden en de straat als geheel.⁷

Een kleurenwaaier met een mengeling van oud en nieuw

Voor het historisch onderzoek naar de kleurontwikkeling door de eeuwen heen is gezocht naar een locatie in de stad, waar alle bouwstijlen in een samenhangende compositie aanwezig zijn. Deze proefuitsnede is op twee manieren onderzocht. Ten eerste door bestudering van archiefmateriaal (verfbestekken, tekeningen, schilderijen) en ten tweede door het nemen van verfmonsters en het opstellen van een werkpalet. Dit palet is beproefd aan de hand van nieuwe kleurvoorstellen voor enkele panden. Op basis van de bevindingen maakten de Dordtse onderzoekers geen stedenbouwkundig kleurenplan zoals in Maastricht met een voorgeschreven differentiatie naar gebied of ruimtetype, maar stelden ze een architectonische kleurenwaaier samen. Deze waaier bestaat uit historische, historisch geïnterpreteerde en uit nieuw toegevoegde kleuren. Wat opvalt is dat het kleurenpalet niet uitsluitend op historisch 'juiste' kleuren is gebaseerd waarmee de klok letterlijk zou worden teruggezet en de kleuren museaal zouden worden bevroren. Exacte toepassing van historisch veronderstelde kleuren zou bovendien tot een kakofonisch en veel te uitgesproken resultaat leiden, omdat het metselwerk vervuild is en de huidige verfsorten een meer expliciete uitstraling hebben.

Daarbij moet worden aangetekend dat de onderzoekers het idee van een terugkeer naar de authentieke kleuren (de historisch juiste kleuren) als een verraderlijke fictie van de hand wijzen. Authentieke kleuren zijn eenvoudig niet te destilleren uit historisch kleurenonderzoek.

“Want”, zo schrijven de onderzoekers, “hoe uitgebreid verfbestekken uit vroeger tijden soms zijn in hun mededelingen over toe te passen kleuren, ze staan ook bol van verhullende zinsneden over welke verf de aannemer moest gebruiken.” De kleuren uit de bestekken zijn niet meer dan een fingerwijzing. Mededelingen als ‘wit met een weinig geel gebroken’ zeggen wel iets over de familie van kleuren, maar niets over de exacte kleur. En ook van de prenten van gevels mag geen waarheidsgetrouwe weergave worden verwacht. Zelfs de krabmonsters geven geen uitsluitel. De verf die in de monsters is aangetroffen, is blootgesteld aan daglicht en heeft onder invloed daarvan en van de lijnolie waarmee de pigmenten zijn gemengd ongetwijfeld een verkleuring ondergaan.

De waaier is zo een mengeling geworden van conservering en vernieuwing en maakt het proces van kleurontwikkeling eigenlijk tot de basis van het palet. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de nu gekozen kleuren niet definitief zijn vastgelegd maar dat het palet in de toekomst ruimte laat voor bijstelling en wijzigingen.

⁷ Dordtse kleuren, p.47

Stimuleren van betrokkenheid

De vraag is nu hoe en met welke middelen “het subtiel terugbuigen van de kleurontwikkeling in de tijd.”⁸ gestalte kan worden gegeven. Dwang is volgens de onderzoekers uit den boze. Integendeel, het beleid zou de inwoners van Dordrecht juist moeten inspireren en enthousiasmeren. De onderzoekers doen naast het voorstel voor een actiever en meer preventief welstandsbeleid, tal van suggesties om het gebruik van de kleurenwaaier te stimuleren, zoals schilderen van een modelgevel, met de bedoeling het beleid aanschouwelijk te maken; subsidie die de eigenaren in staat stelt kleuradviezen in te winnen; en het uitlenen van monsterkoffers met kleurstalen van behoorlijke afmetingen, zodat particulieren het effect van een kleurenplan beter kunnen beoordelen. Voor eigenaren die bereid zijn om mee te werken aan het nieuwe kleurbeleid is een stappenplan gemaakt, een soort van checklist, waarin een zevental aandachtspunten zijn opgevoerd. Tenslotte wordt gepleit voor het opzetten van een databank, waarin alle kennis over het kleurgebruik kan worden opgeslagen.

Objectgerichte tegenover stedenbouwkundige aanpak

Het Dordtse onderzoek is gebaseerd op een perceels- en objectgerichte aanpak en niet op een benadering zoals in Maastricht, waar het onderscheid naar stedenbouwkundig ruimtetype (kade, straat, steeg) en ruimtevorm maatgevend is geweest voor het kleurbeleid.

Wanneer we de strategieën van Maastricht en Dordrecht met elkaar vergelijken kunnen we grofweg stellen dat terwijl Maastricht een (stedenbouwkundig geïnspireerd) kleurenplan heeft voor de hele stad met weinig aandacht voor het individuele pand, Dordrecht haar beleid juist richt op individuele panden. Anders dan Maastricht zoekt Dordrecht niet naar een streefbeeld, waarin hoofdkleuren domineren. In Dordrecht zal het kleurbeeld geschakeerd en diffuus blijven.

De Dordtse kleurenwaaier



8 idem, p.37

Kleur en de alledaagse bouwpraktijk in Rotterdam

In Rotterdam werd in de discussie over de stedenbouwkundige effecten van kleur de aandacht in de jaren negentig juist gevestigd op delen van de stad, waar je deze het minst zou verwachten, namelijk op wijken die over het algemeen voor 'kleurloos' worden gehouden. Woonwijken als Pendrecht en andere naoorlogse wijken in Rotterdam Zuid uit de grijze wederopbouwjaren, waarvan de bebouwing is opgetrokken uit beton en baksteen. De overheersende kleur is de kleur van deze materialen. Kleur als toegevoegde laag komt hier oorspronkelijk amper voor, hooguit als accent ter plaatse van ramen en deuren.

Het onderzoek verplaatste de blik niet alleen van de historische binnenstad naar de minder in het oog lopende naoorlogse stedenbouw, maar ook van het homogene stedelijke interieur naar de stedenbouw volgens een ander ruimteconcept, dat van de strokenverkaveling. De veronderstelling dat verandering van kleur en textuur in dergelijke wijken met een open of halfopen verkaveling er minder toe deed, werd door het onderzoek ter discussie gesteld. Het onderzoek bracht de tot dan toe veronachtzaamde gevolgen van de alledaagse bouwpraktijk, zoals de noodzakelijke bouwtechnische verbetering van de woningvoorraad, aan het licht. Vooral de grootschalige renovatie, niet alleen in het naoorlogse gebied maar ook in de stadsvernieuwing had de ogen geopend voor de ingrijpende gevolgen voor het kleurbeeld van deze wijken.

Honderd en Tien Morgen foto's: Teddy Buningh



Verschraling door onderhoud en renovatie

Jarenlang onderhoud had ervoor gezorgd dat het toch al bescheiden kleurbeeld van veel van de naoorlogse wijken geleidelijk verarmde. Steeds meer details die de textuur van het gevelvlak verlevendigden en als sobere ornamenten de ingetogen vormgeving van de bouwblokken karakteriseerden verdwenen uit het zicht. Zo werden betonnen reliëfs ter plaatse van de balkons bedekt met beige plaatmateriaal en de in twee kleuren gelakte houten kozijnen vervangen door ongeprofileerde witte kunststofkozijnen. Wat er aan schilderwerk overbleef werd jaar in jaar uit geleverd in de huiskleuren van de woningbouwcorporatie, beige en donkerbruin.

Tot aan de jaren 80, toen deze wijken op grote schaal onder handen werden genomen. Bij de renovatie van de eerste bouwblokken werd kleur ingezet om het aanzien van de wijk te verfraaien en de grootschaligheid en de repetitie te breken. De noodzaak om buitengevelisolatie aan te brengen bood de kans om het vervuilde metselwerk en het beton te bedekken met een modern materiaal en dit vervolgens te schilderen in frisse contrasterende kleuren. Door individuele bouweenheden en stroken op deze manier op te knappen, hoopte men de wijken op te vrolijken en meer diversiteit en afwisseling te brengen.

Kleur en ruimtelijke samenhang

Het resultaat was echter tegen alle verwachting ontluisterend. Hiervoor zijn verschillende redenen aan te voeren, maar de belangrijkste is wel dat men volledig voorbijgegaan is aan

de stedenbouwkundige structuur, de ruimtevorm die deze wijken typeert. Deze onderscheidt zich sterk van het interieur van historische binnensteden als in Maastricht en Dordrecht. De in zichzelf besloten interieurs maken het daar mogelijk wijzigingen van het kleurbeeld te beperken tot de wanden die de ruimte begrenzen. Bebouwing uit andere ruimtes heeft daarop geen invloed. Dit in tegenstelling tot een open of halfopen verkaveling of een ensemble van gebouwen met sterk uiteenlopende hoogtes, zoals die veel voorkomen in naoorlogse gebieden. De bebouwing toont zich hier niet als een vlak in de straatwand, maar als vrije sculpturale volumes in een doorlopende ruimte. De beweging is minder gericht. Achter een lage strook huizen kunnen ineens twee hoge kopgevels opdoemen. Het ontbreken van eenduidige grenzen maakt dat het kleurbeeld bij zulke stedenbouwkundige ruimtetypen altijd gelaagder en complexer is, omdat meestal gebouwen uit andere ruimten in het totale beeld meespelen. Gebouwen behoren daarmee niet tot één ensemble, maar tot meerdere ensembles.

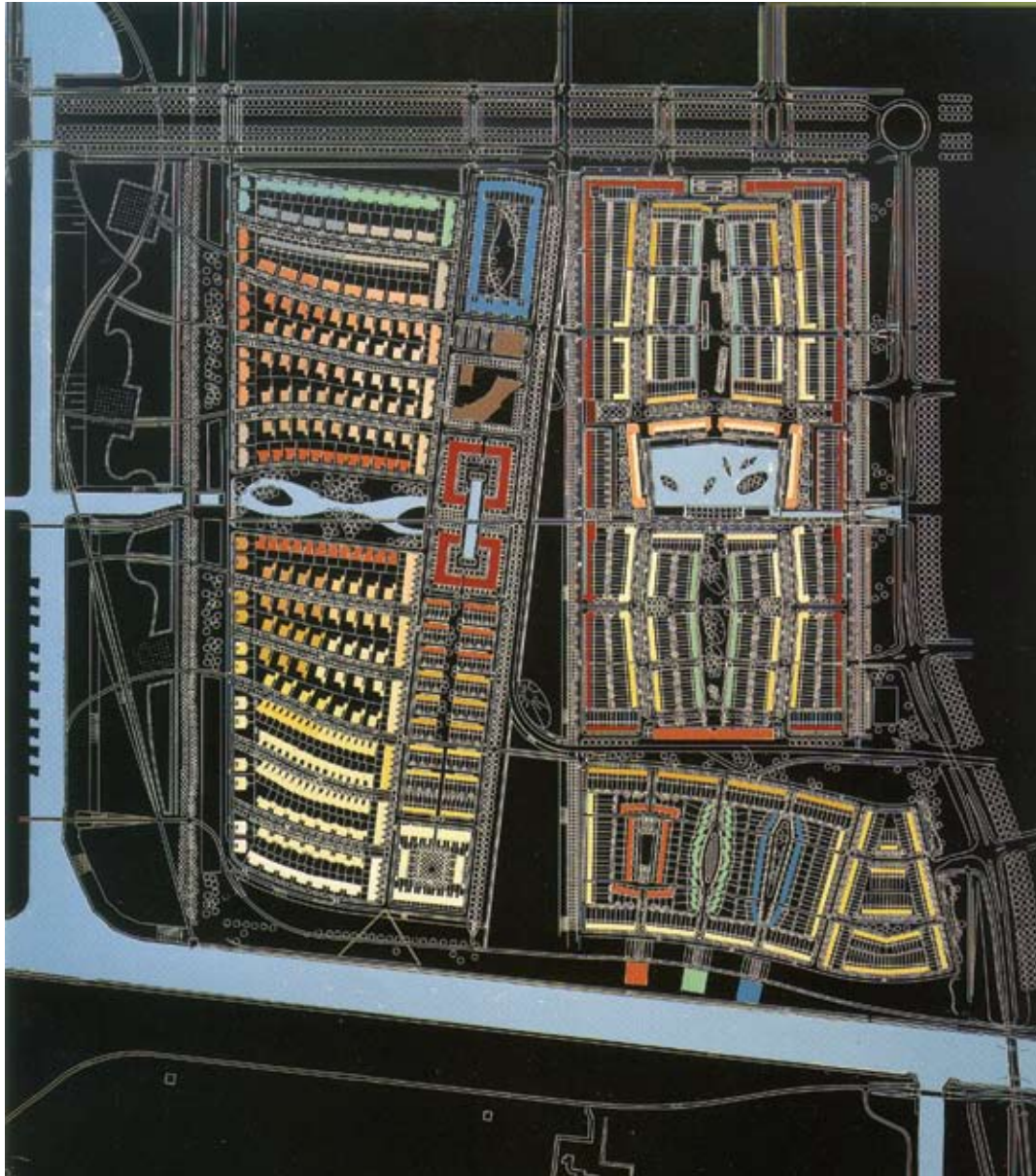
De objectgerichte aanpak van de hierboven beschreven renovatie richtte zich vooral op de verschijningsvorm van de blokken zelf. Dat de verjongingskuur ertoe heeft geleid dat deze blokken zich zouden isoleren van de rest in plaats van de wijk te verrijken werd ruimschoots onderschat. De lichte en heldere kleuren overschreeuwden de schakering van materiaalkleuren bij de niet gerenoveerde blokken en brachten hun veroudering juist meer aan het licht.

De stedenbouwkundige gevolgen van gewijzigde materiaal- en kleurtoepassingen werden dus onvoldoende onderkend. De incidentele aanpak richtte zich slechts op het enkele bouwblok en niet op de samenhang met de omgeving.

Zo mondde dit onderzoek niet uit in een kleurenplan en gaf het evenmin antwoorden op tevoren helder geformuleerde vragen. Eerder was het zo dat het onderzoek vragen opriep en dat het de problematiek van de wisselwerking tussen ruimtevorm en kleur verbreedde.







definitief kleurenschema Regenboogbuurt april 1995



Bruno Taut: Onkel toms Hütte, Berlijn



Test kleurenschema in maquette



Presentatie maquette NWR Bouw RAI 1994



Een kleurenexperiment in Almere

In het plan voor de Regenboogbuurt, een nieuwbouwwijk in Almere stammend uit 1996, is voor het eerst sinds de herontdekking van de betekenis van kleur in de architectuur begin jaren '80, de stedenbouwkundige dimensie van kleur op grote schaal gethematiseerd.

Kleur is hier expliciet gehanteerd als middel om een stedenbouwkundig samenhangend plan te realiseren. Bij de ontwikkeling van de 2000 woningen tellende wijk waren maar liefst 19 projectontwikkelaars en 26 verschillende architecten betrokken. De initiatiefnemers waren zich scherp bewust van het gevaar, dat daardoor gemakkelijk de structuur en de samenhang van het plan in een kakofonie van architecturen verloren zou kunnen gaan. De hang naar diversiteit en variatie was gedurende de jaren negentig, in een begrijpelijke reactie op de eentonige herhaling van identieke rijtjeswoningen, in veel nieuwbouwwijken doorgeslagen naar het andere uiterste: een uitstalkast van architectuurstijlen. Kleur is in de Regenboogbuurt niet alleen beproefd als (vrijwel vergeten) architectonisch materiaal om de ordening van de stedenbouwkundige structuur te benadrukken, maar ook als middel om alle betrokkenen (architecten, ontwikkelaars, ambtenaren, enz.) rond een gemeenschappelijk thema te verenigen en om zo de afzonderlijke ontwerpen beter op elkaar af te stemmen.

Kleur is meer dan een verflaag

Vergeleken met de andere voorbeelden, zoals Maastricht of Pendrecht is hier geen sprake van een kleurbeleid dat poogt om bestaande kleurbeelden te corrigeren, maar van een experiment om een samenhangende compositie van nieuwe kleurbeelden te ontwerpen. Het kleurenplan voor de Regenboogbuurt grijpt terug op het werk van Bruno Taut, die als geen ander de architectonische maar vooral stedenbouwkundige potentie van kleur in Berlijnse Siedlungen als 'Onkel Tom's Hütte' heeft onderzocht en uitgebuit.

In Almere is het kleurenpalet gekozen, met de bedoeling de hoofdstructuur en de hiërarchie van stedelijke ruimtes (de randen tegenover de binnenwereld, straten van verschillende orde, enz.) te ondersteunen en herkenbaar te maken.

Opmerkelijk is ook dat kleur van meet af aan in wisselwerking met het stedenbouwkundig plan en de totale materialisering is geconcipeerd. Om de kleuren krachtig te kunnen laten spreken zijn daarom voorwaarden aan de vorm van de bebouwing en de indeling van de gevels gesteld. Het draagvlak voor het aanbrengen van kleur diende te worden vergroot door de architectuur te vereenvoudigen en het gebruik van architectonische middelen te beperken. Een heldere architectonische hoofdvorm, uitsluitend geschilderd metselwerk, relatief kleine raamopeningen, zoveel mogelijk vlakke gevels en platte daken om de verstorende invloed van schuine pannendaken op het totale kleurbeeld te elimineren.

Aanvankelijk zou het gehele plan in gekleurde baksteen worden uitgevoerd. Het scala aan mogelijke kleuren bleek echter te beperkt om de gewenste contrasten teweeg te brengen.

Vandaar dat werd gekozen voor het schilderen van metselwerk. Technische en esthetische aspecten als duurzaamheid en veroudering, maar ook de structuur en textuur van de verf zijn doorslaggevend geweest bij de keuze voor een mineraal verfsysteem (Keim). Ook in dat opzicht is de werkwijze van Taut, die uitsluitend met minerale verven werkte, nieuw leven ingeblazen.

Samenhang en variatie

Ondanks alle moeite heeft het resultaat toch niet aan de hooggespannen verwachtingen kunnen beantwoorden. De beoogde balans tussen architectonische variatie enerzijds en stedenbouwkundige samenhang anderzijds is in de openbare ruimte (waarvoor eveneens een kleuren- en materiaalplan was ontwikkeld) beter geslaagd dan bij de bebouwing. Het feit dat ontwerp en uitvoering van de buitenruimte in handen was van een partij, namelijk de gemeente, is hieraan ongetwijfeld debet. De architectonische uitwerking van de afzonderlijke woningblokken is vaak zo verschillend en eigenzinnig, dat er teveel onrust in het totale plan is geslopen. Daar staat tegenover dat op de schaal van de straat en het bouwblok met de toepassing van kleur prachtige effecten zijn bereikt.

Aan de ene kant heeft het plan een aantal hechte ensembles opgeleverd, zoals de straat van van Eyck en het complex van van der Poll, die hun kracht ontleenen aan de nauwkeurige afstemming tussen plastic en kleur. De combinatie van architectuur en kleur overtuigt hier door zijn vanzelfsprekendheid.

In andere gevallen heeft het uitgangspunt van een gemeenschappelijke kleurtoon uitgevoerd in verschillende materialen (zoals beton, verschillende steensoorten, enz.) in een aantal straten een samenhang met een verrassende losheid teweeg gebracht. De gekozen kleur werkt hier niet als een dwingend keurslijf, maar blijkt voldoende vrijheid te bieden om binnen zekere grenzen nieuwe toevoegingen en afwijkingen te kunnen opnemen zonder dat de eenheid verloren gaat.

hecht ensemble:
plan Liesbeth van de Poll



straatje in rose:
de kleur bindt alle verschillen



onrust op de grotere schaal



hecht ensemble:
plan Aldo en Hannie van Eyck

elf ensembles

Voorhaven O.Z.	26
Voorschoterlaan	32
Willibrordusplein	38
Willem Smalthof	44
de Savornin Lohmanlaan	50
Naoorlogse woningbouw	62
Eendrachtsplein	70
Winkelstraten	78
Pompenburg	92
Westewagenstraat	104
Korte Hoogstraat	110



Voorhaven O.Z.
Willem Smalthof



Voorschoterlaan
De Savornin Lohmanlaan



Willibrordusplein
Eendrachtsplein





Pompenburg



Westewagenstraat



Korte Hoogstraat

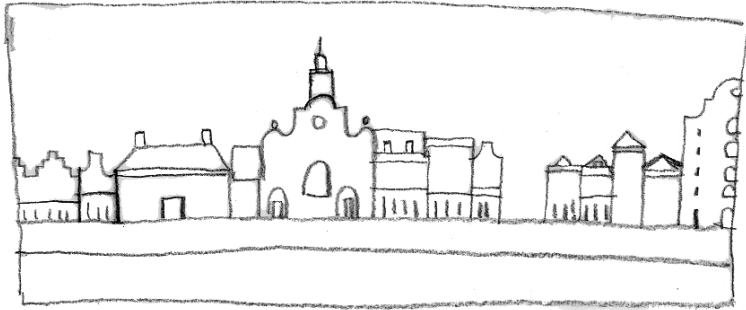
Van de ensembles Naoorlogse woningbouw en Winkelstraten zijn geen situatiekaarten opgenomen



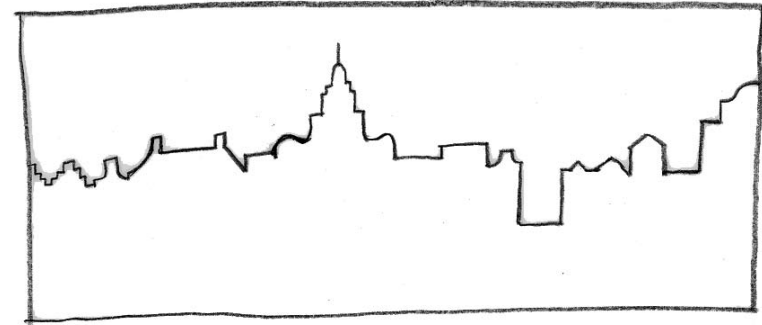
Voorhaven O.Z.

Delfshaven





elk pand een eigen vorm, maat en stijl



verspringende dakcontour, variërende kavelbreedte



De gevelwanden langs de Voorhaven zijn te vergelijken met een kralensnoer. De afzonderlijke panden ontleen hun waarde aan de plaats in de reeks. Belangrijker dan het object zelf is de bijdrage aan de kleurigheid van de ketting. De kralen zijn van verschillende tijden, stijlen en programma's: woningen, winkels, pakhuizen, kerken, musea, horeca en werkplaatsen.

Elk pand heeft een eigen vorm, maat en stijl. De dakcontour verspringt. De kavelbreedte is onregelmatig. In principe wordt de reeks door de kleine panden gedragen. De grote gebouwen, zoals de kerk en het pakhuys, zijn de uitzonderingen.

Elk pand is anders maar de variatie in maat en gevelopbouw is zeer gering. Materiaalgebruik en detaillering zijn voor de totale reeks nagenoeg constant. Gemetselde gevels met houten kozijnen en lijst- en lofwerk domineren. De detaillering is traditioneel maar weinig uitbundig.



Teveel witte gevels naast elkaar klonteren aaneen en verstoren de reeks



Beter: elk pand een eigen kleurbeeld, witte gevel als incident

Het kleurrijke karakter van dit stuk Delfshaven wordt bepaald door een behoedzame balans tussen overeenkomsten en verschillen in de bebouwing. Die balans is kwetsbaar.

Bij kozijnvervanging of vernieuwing van voegwerk verdwijnt veelal de oude profilering en detaillering waardoor gevelbeelden vervlakken. Daarnaast verschaalt het kleurbeeld door het schilderen van gevelvlakken en het opzichtig beschilderen van details of het gemakshalve wegschilderen ervan. Het kleurenscale verarmt bovendien door het overheersende gebruik van steeds terugkerende standgroenen en witten. Er is teveel wit.

Bijvoorbeeld: Een witgeschilderde gevel past als incident in de reeks. Teveel witte gevels naast elkaar klonteren aaneen en breken de ketting. De reeks komt het meest tot zijn recht als elk pand een eigen kleurbeeld heeft.

Er is ruimte voor meer variëteit in kleur. Maar niet onbeperkt.

Ook hier gaat het om de balans tussen overeenkomst en contrast, tussen incident en samenhang, tussen licht, middentoon en donker, tussen de kleur en textuur van de steen en de kleur en textuur van de geschilderde gevel. De variatie tussen de panden onderling moet groter worden. Maar dan wel zo dat de onderlinge samenhang tegelijkertijd versterkt wordt

Het individuele kleurbeeld moet specifiek en gelaagder worden.

Aandacht voor het verfijnen van de detaillering van lijst- en lofwerk en het geveloppervlak. De kleurstellingen zouden meer aansluiting moeten zoeken bij de oorspronkelijke bouwstijlen. Historisch onderzoek kan belangrijke kennis opleveren over de specifieke kleurpaletten, maar ook van wat wel en wat niet in eenzelfde kleur geschilderd werd.

Gebied:

Voorhaven

Historische stadskern
Beschermd stadsgezicht

Aard en schaal ingreep:

Restauratie, renovatie en
onderhoud: vervanging kozijnen
en puien schilderbeurten,
gevelreiniging
Vervangende nieuwbouw

Pand voor pand, bij nieuwbouw
soms grotere eenheden.

Conclusie:

Verschraling en vervlakking door gebruik van te behoedzame
kleuren zoals wit, gebroken wit en standgroen.
De panden klonteren aan elkaar doordat meerdere gevels naast
elkaar wittig zijn geschilderd.
Vervlakking van detaillering bij kozijnvervanging en nieuw voegwerk.
Het opzichtig beschilderen van geveldetails, of het gemakshalve
wegschilderen ervan, neemt toe.

Koers:

De variatie tussen de panden onderling moet groter worden. Maar dan wel zo dat de onderlinge samenhang tegelijkertijd wordt versterkt .

Het individuele kleurbeeld moet specifiek en gelaagder worden. De kleurstellingen zouden meer aansluiting moeten zoeken bij de oorspronkelijke bouwstijlen. Het gaat om kennis van het kleurpalet maar ook van wat wel en wat niet in eenzelfde kleur geschilderd werd.

Aandacht voor het verfijnen van de detaillering van lijst- en lofwerk en het gevelopervlak.

Beleidsaanbevelingen:

1. Algemeen historisch kleuronderzoek voor meer inzicht in de kleurbeelden van verschillende bouwstijlen. Het Dordtse onderzoek gebruiken; veel overeenkomsten.
2. Kleuronderzoek als voorwaarde bij restauratie van monumentwaardige panden.
3. Kleurenwaaier voor schilderwerk.
4. Projectgebonden historisch onderzoek in een database bij Monumentenzorg.
5. Onderhoudsdatabase over verfsystemen, stucwerk, houtwerk, natuursteen en baksteen.
6. Voorlichtingsfolder en waaier bij verfwinkels en bouwmarkten.



V o o r s c h o t e r l a a n

K r a l i n g e n





Frontaal aanzicht:

Het wit van het lijst- en lofwerk komt naar voren. Het hangt als een aparte laag voor de gevel. Het wit scheidt het ene kleurvlak van het andere. Individuele verschillen in vorm, afmeting en kleur van het metselwerk komen maximaal in beeld. Tegelijkertijd vervlakt het wit de plasticiteit van de erkers, de balkons, de kozijnen en de daklijsten.

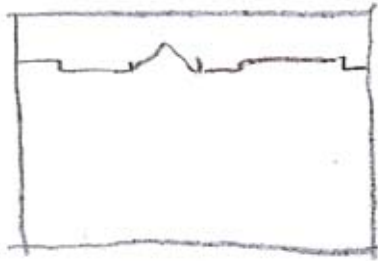
De voordeuren en raamopeningen in de gevel zijn donker en treden naar achteren, het wit treedt naar voren, de kleur van het metselwerk ligt daar tussen in. In het frontale perspectief ontstaat de dieptewerking van de gevel door het contrast tussen licht en donker, dus door een verschil in kleur en niet door de werkelijke verschillen tussen voor en achterliggende gevelonderdelen.



Zijdelings perspectief:

Door de plastische uitwerking van de gevel komt vanuit deze hoek een totaal andere zonering van de gevel tot stand. Het wit is nu geen aparte laag voor de gevel. De uitstekende erkers vormen samen een sterk geprofileerde rand.

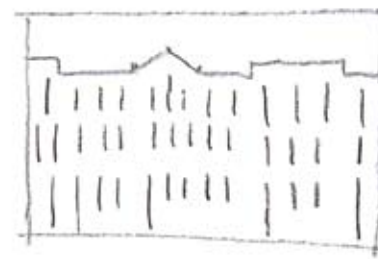
Door de terugliggende deuren en ramen op de begane grond verdwijnt daar het omlijstende wit uit beeld en worden de verschillende steenkleuren niet meer gescheiden maar gebonden. Door het kleurverschil tussen het grijze (hardstenen) trasraam, de aardkleurige bakstenen onderrand en de wittige bovenrand ontstaat een verticale zonering die de dieptewerking in de straatwand versterkt.



verspringende daklijn



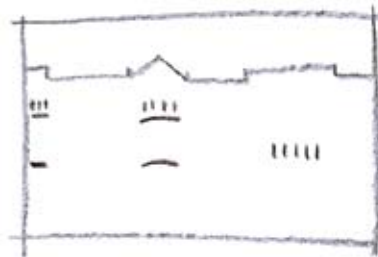
roodbruine baksteen domineert



verticaliteit gevelopeningen



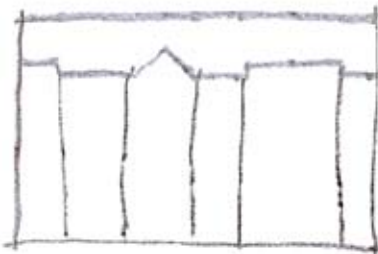
witte belijning van lijst- en lofwerk tegen donkere achtergrond



af en toe een erker en balkon



lichte variatie in aardkleuren.
Oranjerood en okergeel uitzondering



lichte variatie in kavelbreedte

Gebied:

Voorschoterlaan

Niet planmatig
Beschermd stadsgezicht

Aard en schaal ingreep:

Restauratie, renovatie en
onderhoud: vervanging kozijnen
en erkers, nieuwe puien en
raamindeling, schilderbeurten,
gevelreiniging.

Pand voor pand
Per bouwstroom

Conclusie:

De bindende werking van 'de witten' wordt aangetast waar het lijst- en lofwerk in andere kleuren, met name in gelige varianten wordt geschilderd.
Vervlakking van detaillering door kozijnvervanging en/of -aanpassing (voorzetramen), vervanging van erkers, ander lijst- en lofwerk, gevelreiniging en nieuw voegwerk.
Te felle kleuren waardoor een pand 'uit de wand valt' en daarmee de samenhang breekt.

Koers:

De bindende werking van het lijst- en lofwerk moet overeind blijven d.m.v. een beperkt kleurpalet.

Bij de terugliggende deuren is er veel meer variatie mogelijk.

De hardstenen plint wordt niet geschilderd want is eveneens een bindend materiaal.

Fijnheid van detaillering: Lijst- en lofwerk is rijk gedetailleerd en geprofileerd. Daardoor een zichtbaar rijke oppervlaktestructuur.

Beleidsaanbevelingen:

1. Kleurenwaaier voor schilderwerk: witten en donkere kleuren.
2. Verzamelen gegevens en voorlichting m.b.v. onderhoudsdatabase. De bouwtechnische problemen zijn per 'bouwperiode' aan te geven: roestende kozijnen en lateien bij bebouwing uit de jaren '30 en later, vochtdoorslag bij steens muren, verrotte erkers, advies voor onderhoud hardsteen en baksteen.
3. Kleuronderzoek als voorwaarde bij restauratie van monumentwaardige panden.
4. Verzamelen van onderzoek in een database bij Monumentenzorg.
5. Voorlichtingsfolder en waaier bij verfwinkels en bouwmarkten.



Willibrordusplein

Liskwartier

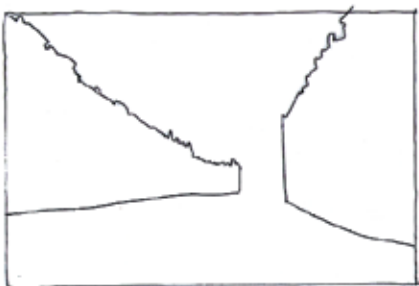


Lisstraat

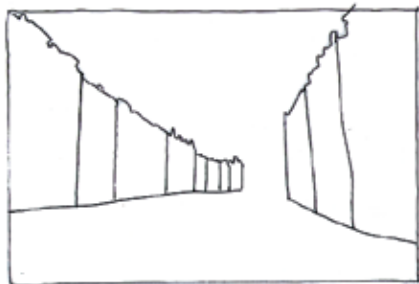
continuïteit donkere steenkleur



licht verspringende daklijn



lichte variatie in kavelbreedte
(kleine bouwstromen)



lijst- en lofwerk verschijnen in het
perspectief als verticale witte belijn-
ing en vormen een extra laag vóór
de donkere achtergrond

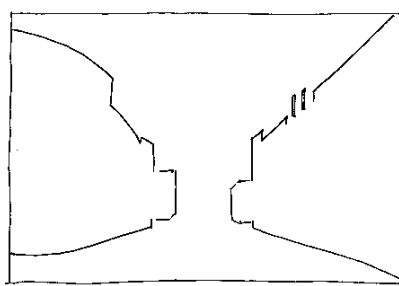


St. Agathastraat

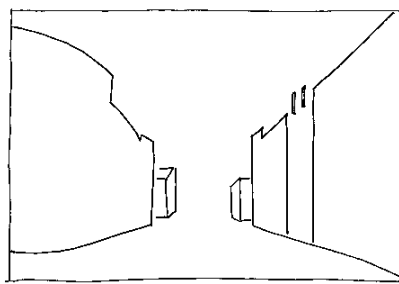
diverse steenkleuren
extreme licht/donker contrasten



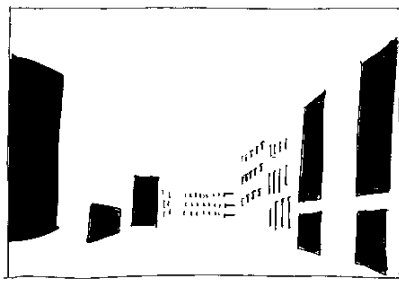
elk blok een eigen daklijn



grote verschillen in kavelbreedtes



de raamopeningen verschillen per
blok en vormen daardoor geen
bindende laag.



Links:

De symmetrie van het profiel van de Lisstraat is gebaseerd op de continuïteit en het ritme van de steenkleur, de daklijn, de kavelbreedtes en de verticaliteit van de gevelopeningen en de witte belijning.

De kromming van de straat wordt versterkt door de continuïteit van deze ritmes.

Als in deze straat op eenzelfde wijze als in de St. Agathastraat vernieuwd zou worden dan zou de perspectivische werking verdwijnen.

Rechts:

De nieuwe invulling op de kop tussen de twee straten en aan de rechterzijde van de St. Agathastraat onderscheidt zich niet alleen van het bestaande door vorm, geleding en schaal maar voornamelijk door de lichte steenkleur en de accentkleuren in de kozijnen.

De straatwanden die de ruimte omsluiten vallen hierdoor uiteen. Door de nieuwe invulling als object te benadrukken is in dit geval de straatruimte kapot gemaakt.

Indien een donkere steen was toegepast zou de samenhang in de straatruimte ondanks de architectonische verschillen intact zijn gebleven.

Was het kleurbeeld van de rechterwand afgestemd op het traditionele kleurbeeld dan zou een nieuw ruimtelijk effect ontstaan: de ruimte wordt begrensd door de twee donkere wanden, met daartussen het lichte blok als 'los' object.



bestaande situatie



bij toepassing van een donkere steen



wanden donker, kop licht

Gebied:

Lisstraat

Vervangende nieuwbouw in
19e-eeuwse wijk

Aard en schaal ingreep:

Vervangende nieuwbouw.

Per bouwstroom
Per eigendom
(veel corporatiebezit)

Conclusie:

De effecten van de kleur- en materiaalkeuze zijn niet op de schaal van de straatruimte bekeken.

Kleur- en materiaal zijn binnen de bouwstroom gekozen.

Hier wordt alleen nieuw tegenover oud afgezet en geen nieuwe ruimtelijk samenhangende compositie gemaakt.

Koers:

Nieuwbouwplannen houden rekening met de karakteristieke opbouw van de straatwanden: steenkleur, dakcontour, kavelbreedte, ritmering en verhouding gevelopeningen en witte belijning. Het gaat niet om een restauratieve aanpak maar wel om het vinden van een nieuwe ruimtelijke samenhang met de bestaande bebouwing.

Beleidsaanbevelingen:

1. Koers kleur- en materiaalgebruik opnemen in de stedenbouwkundige randvoorwaarden.
2. Welstandstoets van bouwplan op kleur- en materiaalgebruik in de stedenbouwkundige samenhang.



W i l l e m S m a l t h o f

R u b r o e k





eerste indruk:
Overall rode vlakken.



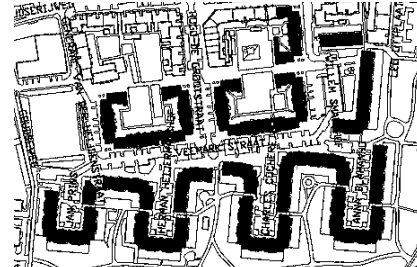
tweede indruk:
Rode, gele, blauwe vlakken in de gevel zijn van eenzelfde orde als rode, gele en blauwe auto's op straat.





derde indruk:

De gevel blijkt ontworpen volgens een regelmatig en zeer strak geordend patroon. Binnen het patroon zijn de kleuren zodanig gekozen dat er geen onderlinge verbanden ontstaan. Er wordt geen enkele hiërarchische of plastische ordening benadrukt. De ordening wordt bewust ontkracht. Alle gevelonderdelen lijken los in de ruimte te zweven.

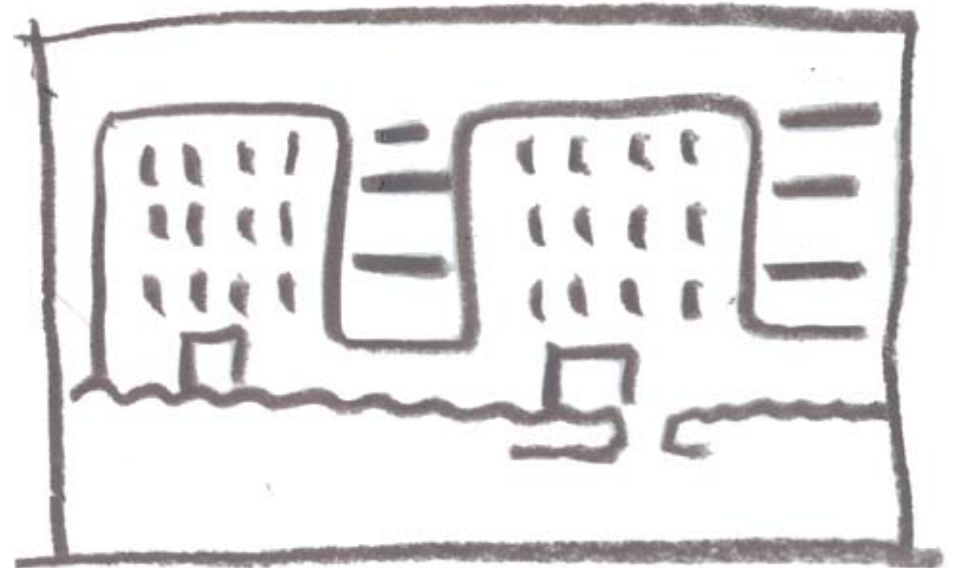


Er zijn verschillende interpretaties mogelijk van het patroon.

Onderstaande schets is een 'plastische' interpretatie.

Een interpretatie als weefsel of als structuur met een horizontale of verticale hoofdrichting is eveneens mogelijk.

Herinrichting van het maaiveld en herinterpretatie van de gevels bij toekomstige schilderbeurten kunnen tot een totaal andere verschijningsvorm van de ruimte leiden.



Gebied:

Willem Smalthof

Grootschalige stadsvernieuwing
70-er jaren nieuwbouw

Aard en schaal ingreep:

Groot onderhoud
Schilderbeurt
Herinrichting maaiveld

Per complex

Conclusie:

Schilderbeurten kunnen enorme gevolgen hebben voor de ruimte. Ze kunnen een totaal nieuwe orde binnen de gevel aanbrengen en daardoor de compositie maken en breken. Opvallend is dat dezelfde gevel aan de Warande veel minder onrust veroorzaakt doordat het met de voeten in een plantsoen staat. Het groen werkt als groot bindend vlak. Dat overwicht is aan de binnenzijde afwezig; groen is zelden groter dan een auto. Alle maten zijn verwant aan een balkonhek. Er is geen hogere orde.

Koers:

Toekomstige schilderbeurten bieden kans tot herinterpretatie van het bestaande gevelconcept. Bij een schilderbeurt zou een kleurplan gemaakt moeten worden dat ingaat op het specifieke gevelconcept. Aandacht voor de gevolgen van kleurwijziging op de verschijningsvorm van de gevel en de plastische effecten tgv licht-donkercontrasten. Kleurenplan afstemmen op de blikvullende aanwezigheid van autos op het maaiveld

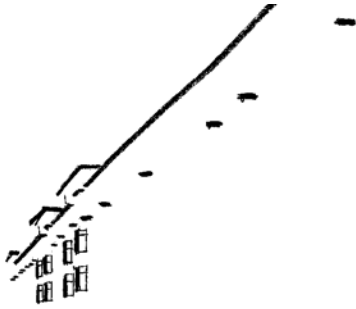
Beleidsaanbevelingen:

1. Kleur- en inrichtingsplan zouden onderdeel uit moeten maken van een integraal beheersplan.
2. Onderzoek naar de rol van kleur bij het oorspronkelijk ontwerp van deze en soortgelijke gevelconcepten.

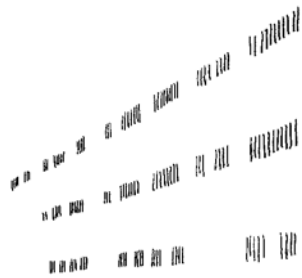
de Savornin Lohmanlaan

Bergpolder





ritme van kozijnen, hijsbalken en dakranden



onderverdeling bovenramen



Het unieke van dit ensemble is de continuïteit van één architectuur, op een schaal die in Rotterdam zelden voorkomt.

De zorgvuldig maar losjes ingerichte parkstrook wordt omzoomd door stevige wanden.

De wanden vormen de doorlopende achtergrond voor de afwisselende en groene ruimte ertussen.

De wanden danken hun stevigheid aan het expressieve metselwerk en de regelmatige herhaling van steeds dezelfde architectonische details.

Het ritme van kozijnen, hijsbalken en dakranden maken een enorme horizontale zwaai.

Het ritme ontstaat niet alleen door gelijkvormigheid van deze architectonische elementen maar ook door de continuïteit van hun kleur en detaillering.

De verspringing van de daklijst en de erkers zorgen voor een grootschalige ritmering.

De fijne onderverdeling van de bovenramen maken het gebaar heel groot.

De fijne onderverdeling is zowel een architectonisch als stedenbouwkundig detail; het overstijgt door de herhaling de schaal van het raam en wordt een motief dat het totale ensemble draagt: het is een verfijning die tegelijkertijd de ruimte omspant.

Zo stevig als het lijkt, zo kwetsbaar is het geheel.

De eigendomsverhouding verandert van beleggerseigendom naar particulier eigendom.

Verbeteringen en onderhoud vinden niet meer plaats op de schaal van het totale ensemble of het blok maar per appartement of per portiek.

Door vervanging van kozijnen verandert de detaillering. De fijne onderverdeling van de bovenramen verdwijnt en daarmee het vitrage-effect van de witte roedes. Het raam wordt een gat in de gevel en het ritme wordt verbroken.

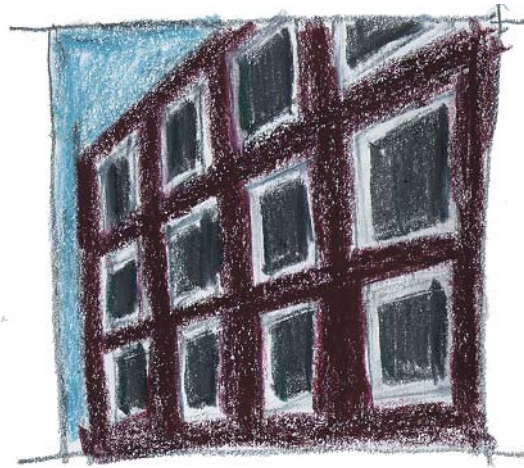
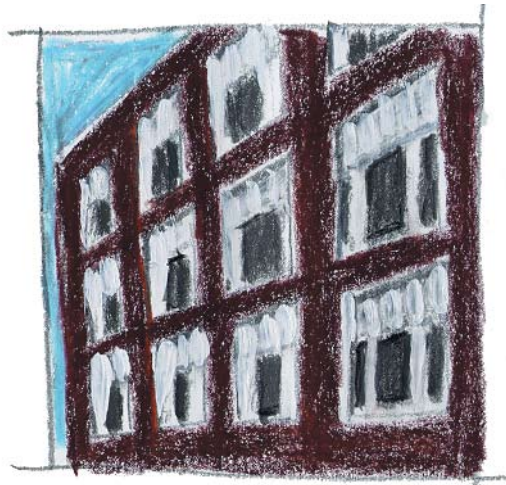
Een vergelijkbaar effect wordt ook veroorzaakt door verandering van kleur en materiaal; hardhout, aluminium of kunststof i.p.v. wit gelakt hout. Hoe belangrijk de continuïteit van hetzelfde wit is blijkt uit het voorbeeld van een uiterst zorgvuldig opgeknapt raamkozijn. Alle originele details zijn behouden, maar het raam is donkergroen geschilderd. Op afstand vallen daardoor alle details weg. Ook hier wordt het raam een gat in de gevel en wordt het ritme gebroken.

Door het schoonmaken van het metselwerk en het opnieuw, maar niet op dezelfde wijze voegen (platvol in plaats van een terugliggende voeg) verandert het kleurbeeld van het metselwerk. De gevel wordt een lappendeken. Het ensemble valt uiteen. Dit soort stedenbouwkundige ensembles met een collectieve architectuur vragen om een collectief beheer en een complexgewijze en restauratieve aanpak.



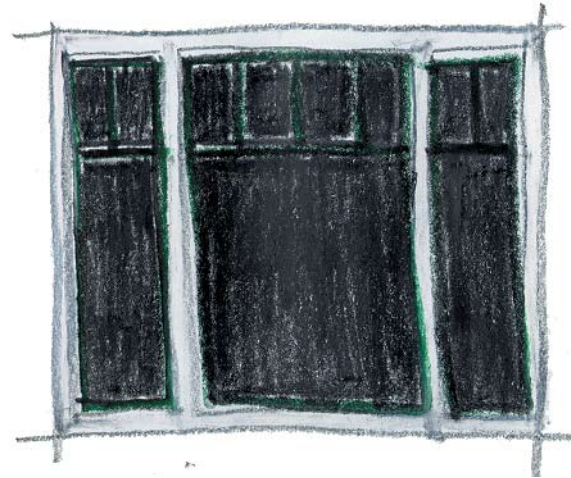


Door vervanging van kozijnen verandert de detaillering. De fijne onderverdeling van de bovenramen verdwijnt en daarmee het vitrage-effect van de witte roedes. Het raam wordt een gat in de gevel en het ritme wordt verbroken.



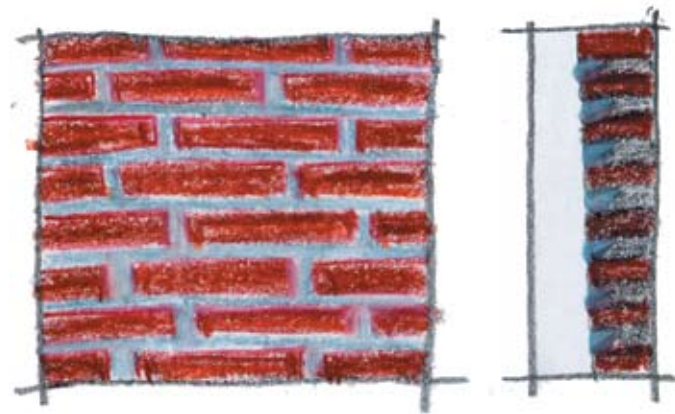
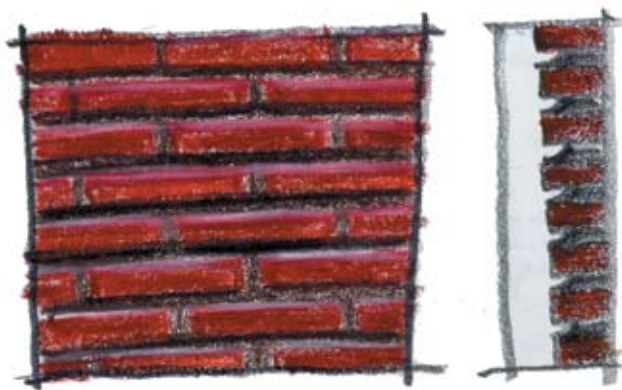


Hoe belangrijk de continuïteit van hetzelfde wit is blijkt uit het voorbeeld van een uiterst zorgvuldig opgeknapt raamkozijn. Alle originele details zijn behouden, maar het raam is donkergroen geschilderd. Op afstand vallen daardoor alle details weg. Ook hier wordt het raam een gat in de gevel en wordt het ritme gebroken.





Door het schoonmaken van het metselwerk en het opnieuw, maar niet op dezelfde wijze voegen (platvol in plaats van een terugliggende voeg) verandert het kleurbeeld van het metselwerk. De gevel wordt een lappendeken. Het ensemble valt uiteen.



Gebied:

De Savornin Lohmanlaan

Planmatig stedelijk ensemble

Aard en schaal ingreep:

Kozijnvervanging, schilderbeurt, vervangen stalen lateien boven de kozijnen en herstel van het metselwerk, reinigen metselwerk, nieuw voegwerk.

Per pand
Per portiek

Conclusie:

Met het versnipperen van het eigendom versnipperd het onderhoud: per etage of portiek in plaats van blok voor blok.

Het grootschalige effect van de herhalende architectonische details wordt verbroken door de verschillen in materiaal, kleur en detaillering van de kozijnen en gevel, en het kleurverschil in het metsel- en voegwerk als gevolg van het schoonmaken. Het ensemble valt uiteen.

Koers:

Dit soort stedenbouwkundige ensembles met een collectieve architectuur vragen om een collectief beheer.

Hier geen bandbreedte en een waaier zoals in Delfshaven of de Voorschoterlaan maar een complexgewijze en restauratieve aanpak.

Er is één kozijnkleur,

er is één type kozijn,

er is één wijze van voegen en gevelreiniging,

er is één wijze van dakrandbehandeling.

Beleidsaanbevelingen:

1. Aanmerken als een monumentwaardig ensemble.
2. Welstandstoets op basis van complexgewijze restauratie- en beheersplannen.
3. Strikt handhavingsbeleid.
4. Ondersteuning en voorlichting bij het organiseren van particuliere eigenaren in een vereniging van eigenaren, het opstellen van een beheersplan en een standaardbestek per complex en het selecteren van een 'gecertificeerde' beheerder.
5. Voorlichtingsfolder bij verfwinkels en bouwmarkten.

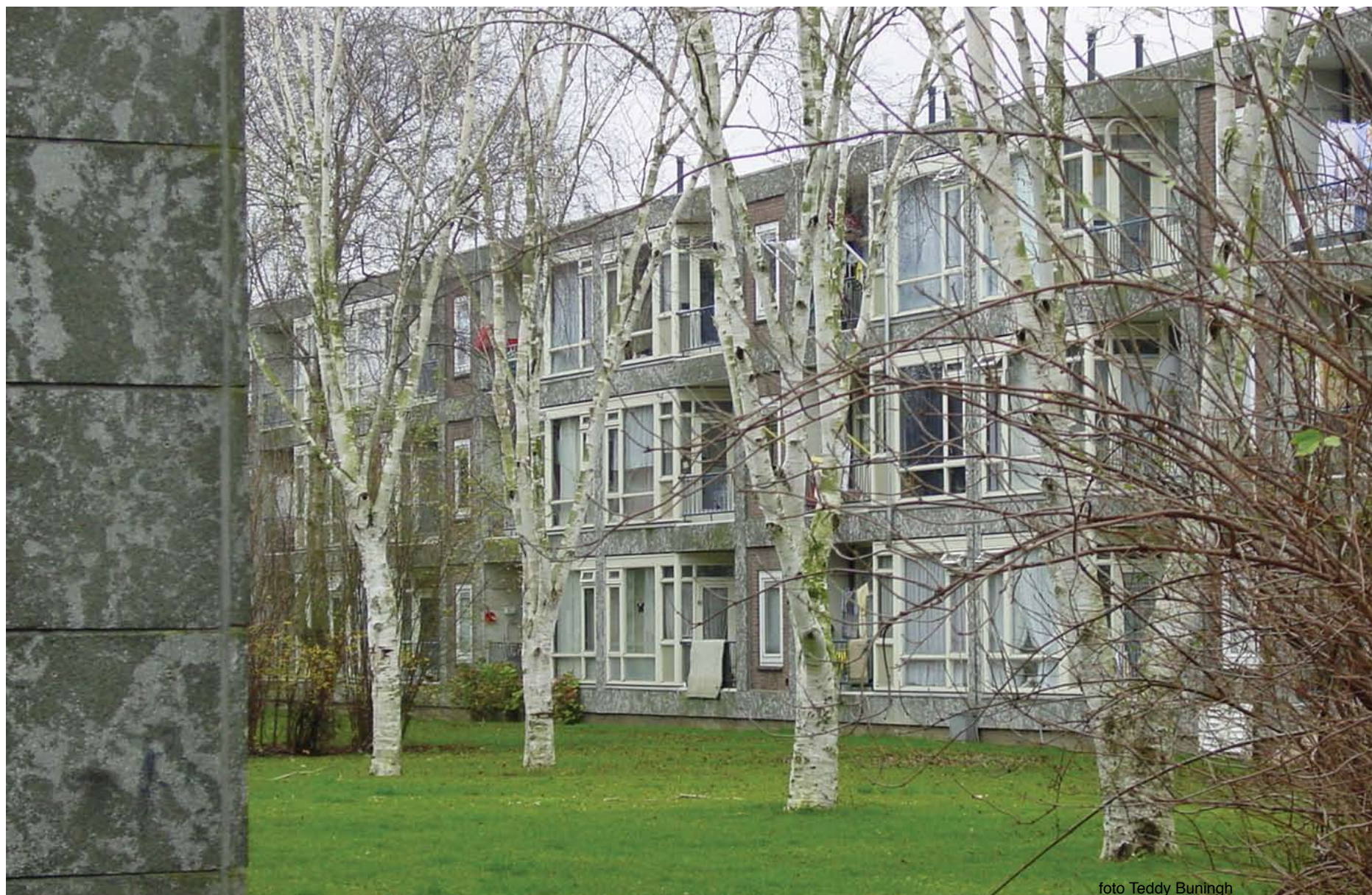


foto Teddy Buningh

Na oorlogse woningbouw



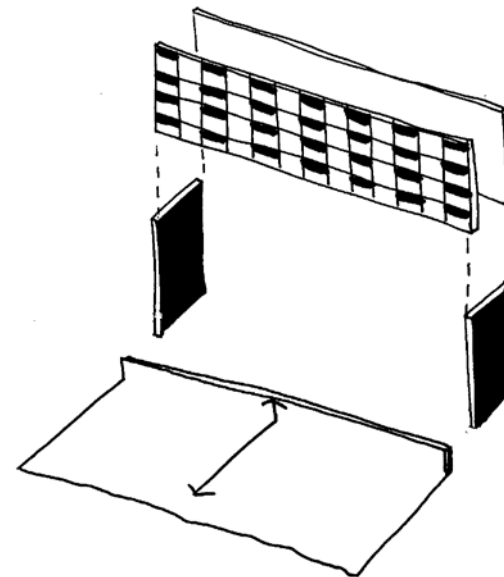
foto Teddy Buningh

blok

De naoorlogse wijken zijn de laatste twintig jaar ingrijpend veranderd. In de inleiding (4 steden) zijn de ruimtelijke gevolgen van renovatie, vervangende nieuwbouw en de herinrichting van de buitenruimte beschreven. Bij renovatie werd de combinatie van glas, hout, baksteen en beton gaandeweg vervangen door glas, trespas, kunststof en kunstharsgebonden stucwerk. Het kleurbeeld verschoof van verweerde bruinen en grijsen naar 'frisse' en heldere kleuren. Ook bij nieuwbouw zijn kleur en materiaal ingezet om de grootschaligheid en repetitie te breken en het gebouw te verzelfstandigen. Het gevolg was dat de grootschaliger architectonische compositie van bouwblokken en tussenliggende buitenruimte uit elkaar viel. En dat bleek nu precies de meest kenmerkende kwaliteit te zijn.

De bebouwing is weinig nadrukkelijk, vormt een achtergrond, en richt de aandacht eerder op de ruimte tussen de blokken dan op de volumes zelf. De gebouwen vormen niet de begrenzing van de ruimte maar staan als schermen in een veel grotere ruimte. De gevel is geen gesloten vlak maar een opengewerkte structuur die het licht breekt, filtert en weerkaatst. Het kleurbeeld is gelaagd, en in dienst van het ruimtelijk effect van de opengewerkte structuur.

Het is onmogelijk geworden om aan de hand van één voorbeeld de ruimtelijke principes te laten zien. In afwijking met de andere analyses maken we daarom gebruik van fragmenten uit verschillende wijken: Honderd En Tien Morgen, Het Lage Land, Zomerland, Schiebroek, Lombardijen, Zuidwijk en Pendrecht.



gevelvlak

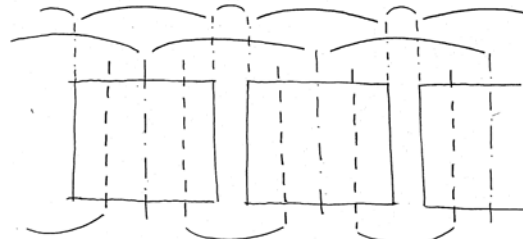
boekensteunen

plint en maaiveld

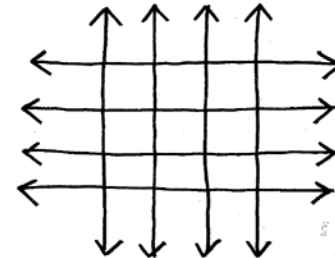
gevel



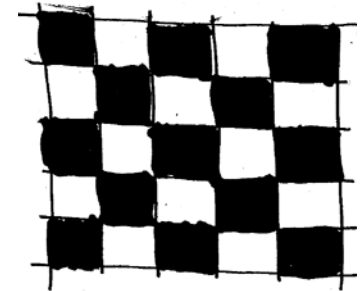
gevelbeeld frontaal



regelmatig verschuivende ritmes



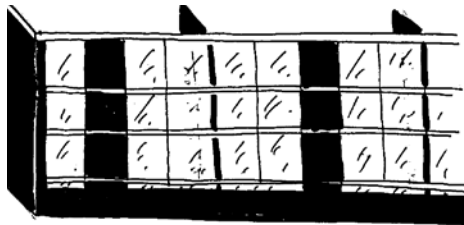
weefsel



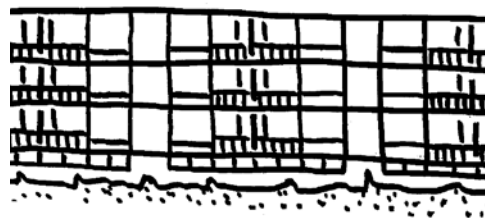
schijnbare plasticiteit door licht-donker contrast



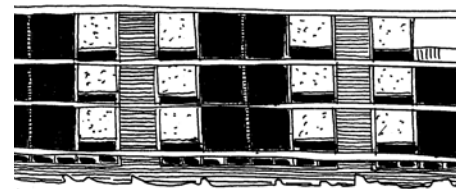
gevelbeeld zijdelings



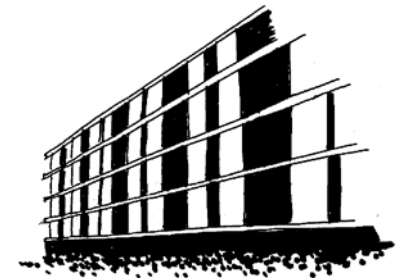
vlakken van metselwerk en glas, doffe en glimmende textuur naast elkaar



lijnenspel van vloeren, pui-indeling en balkonhekken

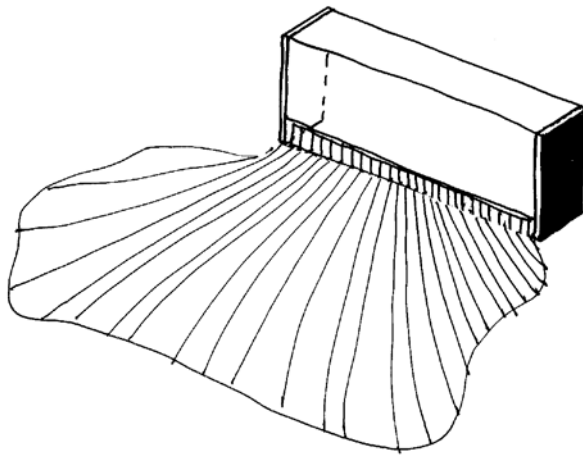


licht- donkerpatroon door kleurverschil en de schaduw van terugliggende gevelvlakken



de werkelijke plasticiteit wordt pas zichtbaar in het zijdelings aanzicht

plint



De plint legt de relatie tussen het blok en het maaiveld.

Het wonen is opgetild.

Het programma van de plint:
bergingen, entrees, bedrijven, garages, onderdoorgangen.

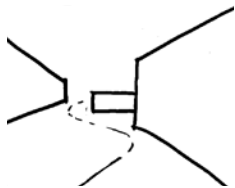
De ruimtelijke uitwerking is afwijkend van de bovenliggende woonverdiepingen en is afgeleid van de inrichting van het maaiveld.



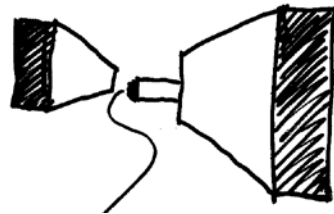
ruimte



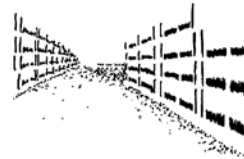
gebouwen en bomen zijn schermen in de ruimte



coulissenwerking
bebouwing:
open verkaveling,
verschillende bouwhoogtes



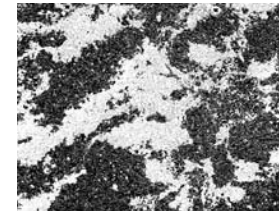
dichte kopgevels markeren
de contouren van het blok en
de positionering t.o.v. elkaar
(dieptewerking)



de gevel is een
opengewerkte structuur

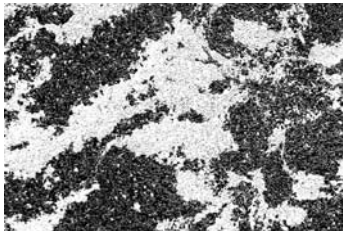


coulissenwerking
beplanting : verschillende
hoogte, kleur en dichtheid



superpositie van alle lagen
leidt tot een veranderlijk,
diffuus en landschappelijk
ruimtebeeld



Gebied:

Naoorlogse woongebieden

Open verkaveling

Aard en schaal ingreep:

Vervangende nieuwbouw

Verdichting

Renovatie

Onderhoud

Per blok

Per complex

Per buurt

Conclusie:

Hoewel het een open verkaveling is, blijkt het een uitermate hermetisch en kwetsbaar geheel.

Het is een architectonische uiterst precies doorgewerkte compositie op stedenbouwkundige en landschappelijke schaal. Dat geldt niet alleen voor de compositie van heldere bouwvormen maar ook voor de herhaling en ritmering van een beperkt aantal architectonische elementen. Met het verstoren van die herhaling en het ritme verdwijnt de ruimtelijke samenhang op de grotere schaal.

Koers:

Nieuwbouw en renovatie bouwen voort op het ruimtelijk idioom: de herhaling en ritmering van een beperkt aantal architectonische elementen.

De opgave is een eigentijdse vertaling te vinden voor de beschreven ruimtelijke principes. De huidige versnippering ombuigen naar (nieuwe) stedenbouwkundige ensembles.

Het kleur en materiaalbeeld wordt getoetst op het ruimtelijk effect van de gevel op de grotere schaal van buitenruimte en omringende bebouwing.

Beleidsaanbevelingen:

1. Totaalvisie op de verhouding tussen te handhaven en te vervangen gebieden, en gezamenlijk beleid van gemeente, deelgemeente, corporaties/eigenaren.
2. Koers ruimtelijk idioom en kleur- en materiaalgebruik (ook van de buitenruimte) opnemen in het stedenbouwkundig plan.
3. Welstandstoets voor onderhoudsplannen(ook van de buitenruimte). Checklist en criteria voor materiaaleigenschappen en hun ruimtelijke effecten.
4. Monumentenzorg: bijeenbrengen plandocumentatie(bebouwing en buitenruimte), inventarisatie bestaande toestand, aanwijzen beschermd stadsgezicht, databank.

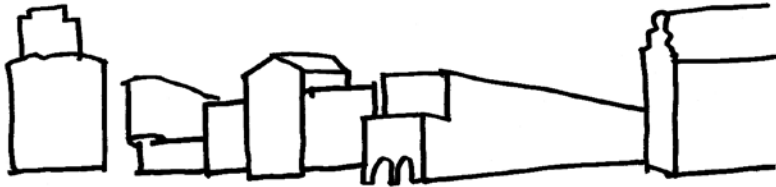


Eendrachtsplein

Centrum



west



verzameling objecten: elk gebouw heeft een eigen architectonisch vocabulaire



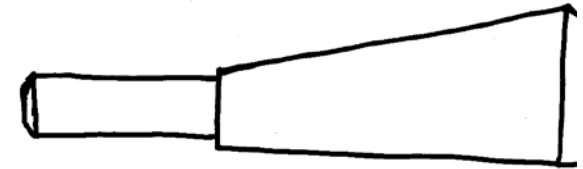
per gebouw verschillende ritmes



gevelvlak zijvlak gevelvlak paneelvulling luifel kozijn speklaag

wit is zowel als accent (zijvlak, luifel, speklaag, kozijn, paneel) en als hoofdvlak (gevelvlak) gebruikt, de vorm van de afzonderlijke gebouwen vervaagt

oost



aaneengesloten pleinwanden



één overheersend gevelritme



klassieke, hiërarchische opbouw van plint, bovenbouw en geprononceerde kroonlijst en dakcontour

Het Eendrachtsplein heeft twee totaal verschillende zijdes.

De pleinwanden aan de oostkant zijn aaneengesloten en hebben een klassieke hiërarchische opbouw van plint, bovenbouw, geprononceerde kroonlijst en dakcontour. De gevelopeningen in de bovenbouw vormen een regelmatig ritme.

De continuïteit van de wanden, de herhaling en het ritme van de gevelonderdelen maken deze pleinkant tot een hecht geheel.

Het ruimtevormend principe van de westzijde is totaal anders.

Er is geen sprake van een hiërarchisch opgebouwde gevelwand.

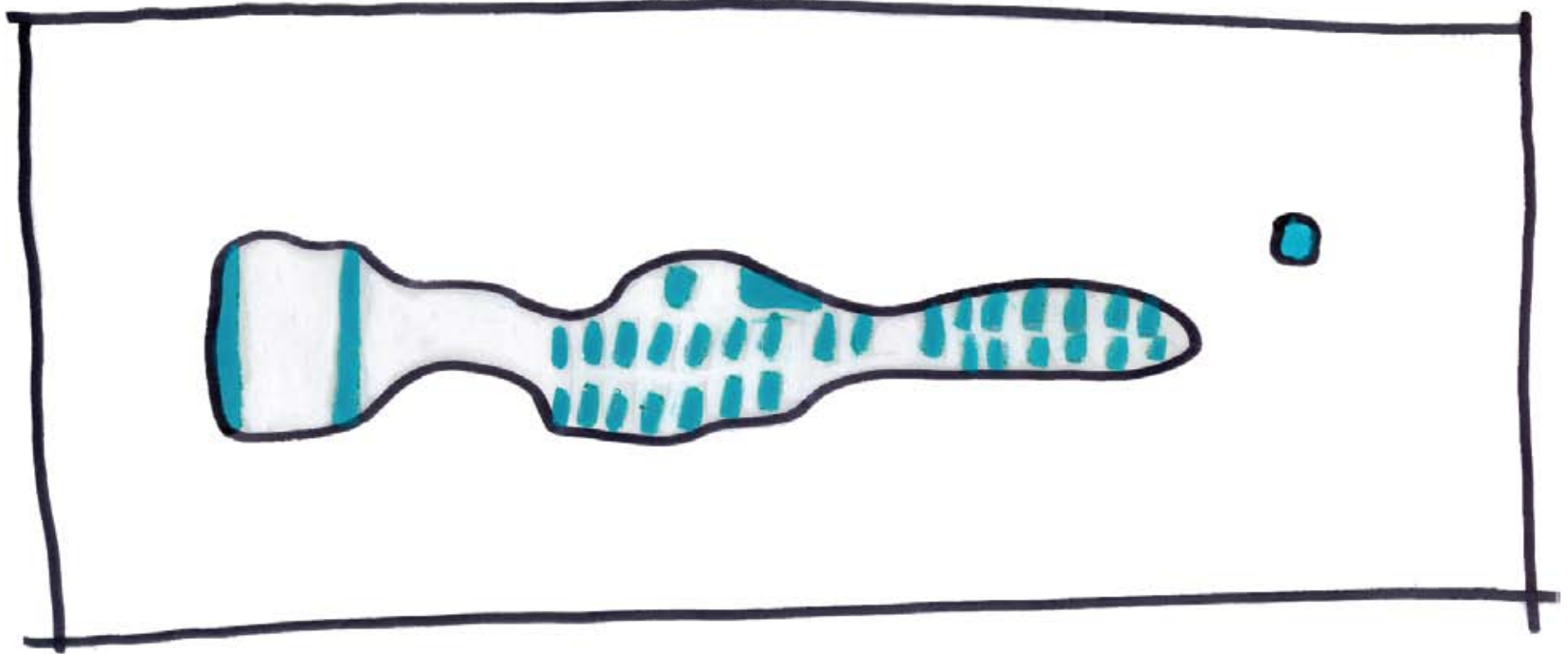
Het zijn, net als op het Pompenburg (zie blz. 96), naast elkaar staande zeer eigenzinnige objecten.

Ze vormen hier echter geen compositie maar zijn slechts een verzameling van verschillende losse gebouwen.

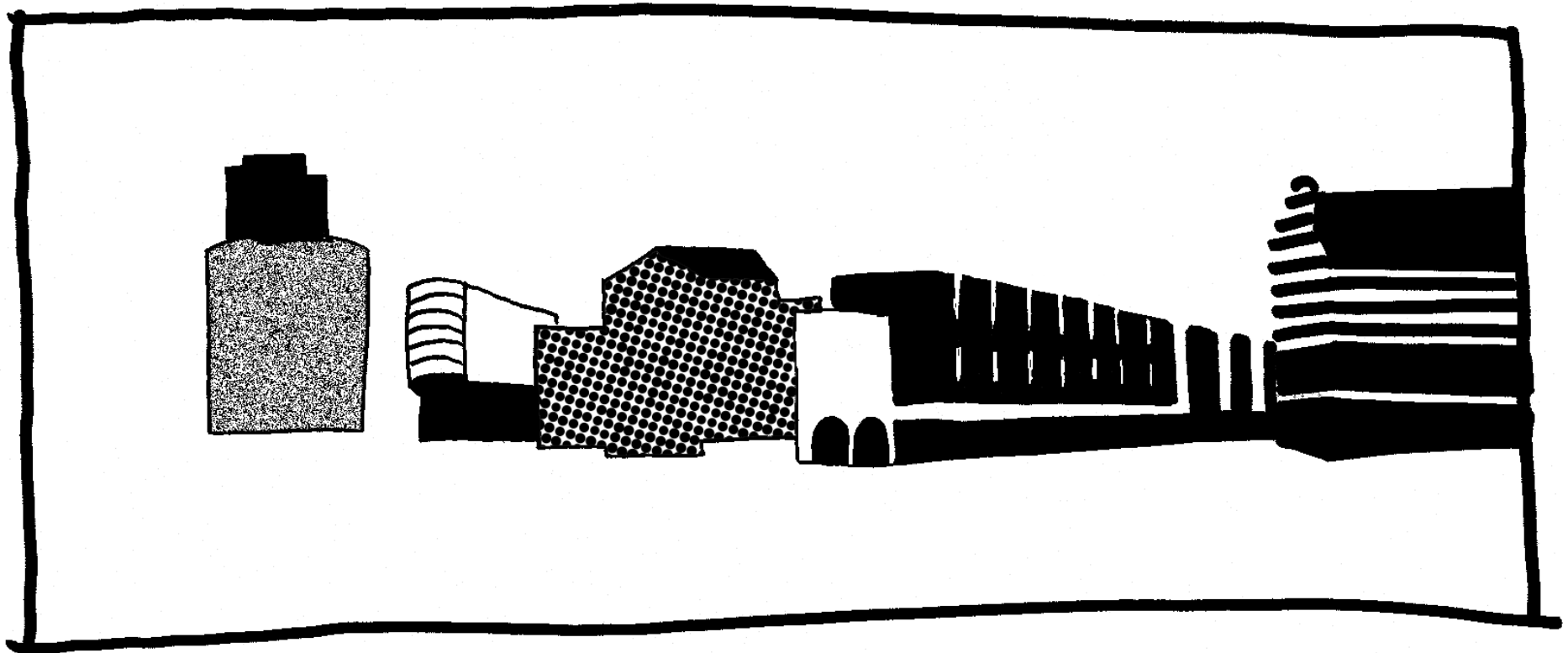
Elk gebouw heeft een eigen architectonisch vocabulaire. Per gebouw vormen de raampartijen verschillende ritmes. Opvallend dat er weinig verschil is tussen groot en klein, voor- en achtergrond, onder en boven. Niets is dominant, alles is even belangrijk.

Het lijkt erop alsof gaandeweg, met de schilderbeurten als aanleiding, is geprobeerd de heterogeniteit op te heffen. Iemand is met de combinatie wit en blauw begonnen, de volgende is daarmee doorgedaan om aan te sluiten en de onderlinge verschillen glad te strijken. Het effect is echter tegenovergesteld. Het wit is zowel als accent (zijvlak, luifel, speklaag, kozijn, paneel) en als hoofdvlak (gevelvlak) gebruikt. De vorm van de afzonderlijke gebouwen vervaagt. Door de enorme helderheid komt het wit naar voren en versterkt het de intensiteit van de overige kleuren. Wat in het oog springt zijn uitsluitend de losse (blauwe) gevelonderdelen. Er is geen achtergrond meer, alleen een ruimte gevuld met trams, autos, fietsen, metro-ingangen, zebras, verkeerslichten, reclameborden, blauwe raamkozijnen, lantarenpalen en kiosken.

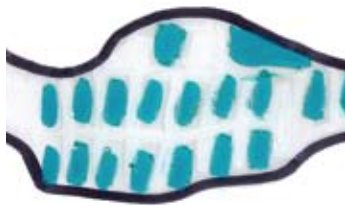
Het 'bijeen' schilderen van de verschillende panden heeft noch tot een compositie van het ensemble geleid noch tot het versterken van de individuele architectuur van elk gebouw op zich. Toekomstige schilderbeurten bieden de mogelijkheid om de kleurbeelden van elk pand te individualiseren en het contrast tussen de afzonderlijke gebouwen te versterken. Daardoor worden de onderlinge verschillen vergroot, en de compositie van het geheel versterkt.



Wit en blauw worden gebruikt om de verschillen te overbruggen. Het enige zichtbare zijn echter de (blauwe) onderdelen.



schilderbeurten zouden er in de toekomst op gericht moeten zijn het contrast tussen de afzonderlijke gebouwen te versterken. Daardoor worden de onderlinge verschillen vergroot, en de compositie van het geheel versterkt.



Gebied:

Eendrachtsplein

Verzameling van verschillende
losse gebouwen.

Aard en schaal ingreep:

Schilderbeurt
Onderhoud

Pand voor pand.

Conclusie:

Het 'bijeen' schilderen van de verschillende panden heeft noch tot een compositie van het ensemble geleid noch tot het versterken van de individuele architectuur van elk gebouw op zich. Wat in het oog springt zijn uitsluitend de losse (blauwe) gevelonderdelen. Er is geen achtergrond meer, alleen een ruimte gevuld met trams, autos, fietsen, metro-ingangen, zebras, verkeerslichten, reclameborden, raamkozijnen, lantarenpalen en kiosken. De recente herinrichting het maaiveld heeft de kleurenkakafonie alleen maar versterkt.

Koers:

Het is een van de drukste kruispunten in de stad.
Deze drukte zou een gegeven moeten zijn bij een kleurenplan voor de pleinranden waarbij juist de grotere schaal in plaats van de verzameling onderdelen wordt benadrukt.
Plannen voor de herinrichting van de buitenruimte gaan niet alleen alleen over de vloer maar over de totale ruimte.

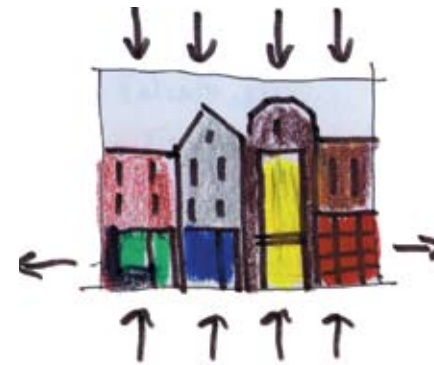
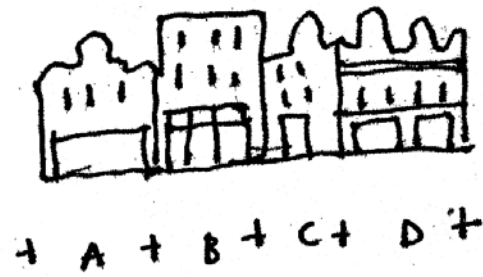
Beleidsaanbevelingen:

1. Kleurenplan gekoppeld aan een reclameplan (initiatief van winkeliers en ondernemers) dat is gebaseerd op het periodieke onderhoud.
2. Welstandstoets kleurwijzigingen aan de gevel.

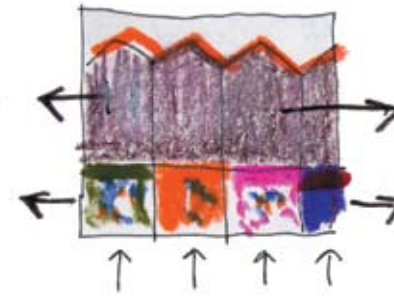
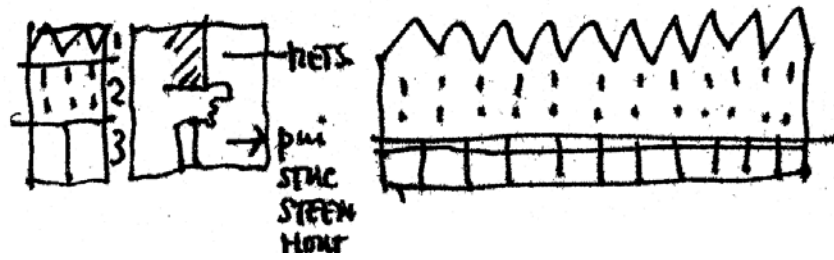
Winkelstraten



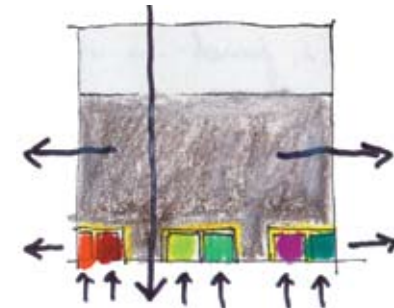
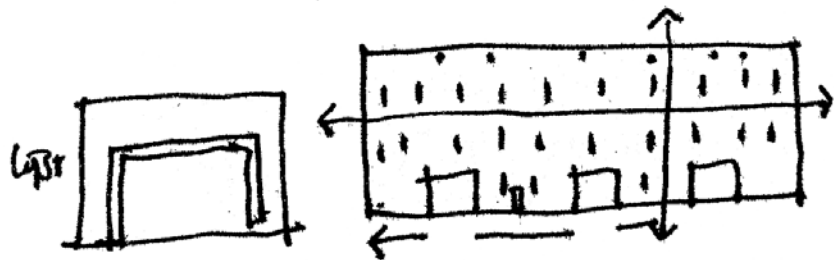
In winkelstraten bestaat er een groot verschil tussen het programma op de begane grond en daarboven. De wanden van de straat vallen meer of minder uiteen in een onder- en bovenbouw. Meer of minder, want de mate waarin dat gebeurt is afhankelijk van het architectonische concept van de gevel. Soms zijn de plint en de bovenbouw door een architectonisch element of een profilering in de gevel duidelijk van elkaar gescheiden. Soms zijn bovenbouw en plint meer met elkaar vervlochten, omdat het gevelvlak niet ophoudt boven de winkelpui, maar ernaast doorloopt tot op de vloer. De gekozen voorbeelden laten hiervan verschillende types zien.



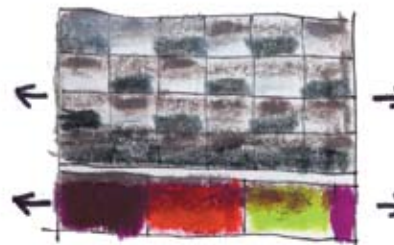
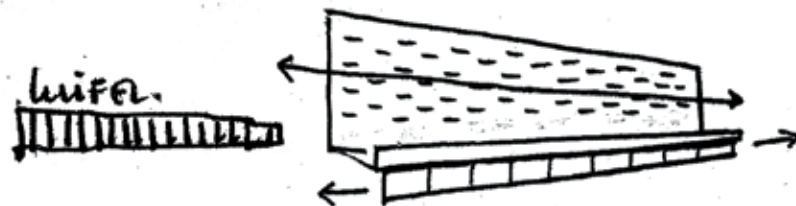
1



2



3



4

1



2



3



4





Gevelconcept: een vlakke plaat, nauwelijks geprofileerd. Alleen in het aanzicht onderscheidt de winkelstrook zich door de omlijsting.

Het kleurbeeld van de winkelplint staat niet op zichzelf maar verhoudt zich altijd tot het overig gevelvlak. De manier waarop dat gebeurt is echter steeds anders. Dat heeft niet alleen te maken met de wijze waarop boven- en onderbouw in het gevelvlak geordend zijn, maar ook met de wijze waarop de winkelier juist buiten die ordening wil treden met reclame, lichtbakken, puien en luifels.

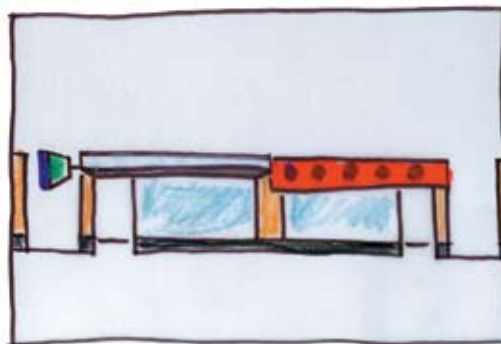
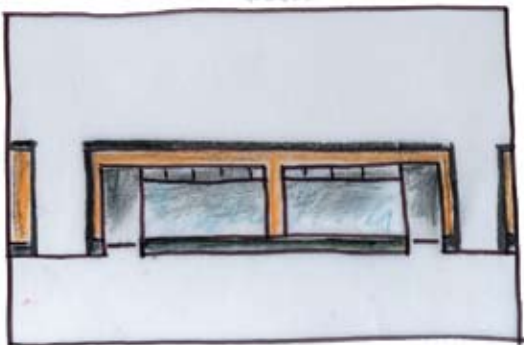




De lijst scheidt de bontheid van de winkels van het gelijkmatige gevelvlak daaromheen.

Reclameborden overlappen steeds vaker de lijst. De lijst verdwijnt, en daarmee de scheiding tussen winkels en het overige gevelvlak.

Luifels en etalage zijn ondergeschikt aan de lijst. Er blijft ruimte voor uitbundige individuele reclame, maar de gevel blijft intact.



Winkels moeten zichtbaar zijn en gebruiken daarvoor reclame, licht-bakken, luifels, puien en luifels.

De grens tussen een bonte of rommelige winkelstraat is flinterdun.

In veel gevallen gaat het totale straatbeeld en de zichtbaarheid van de winkels verloren in de stroom van aan- en uithangsels, uitstallingen, fietsenrekken, vlaggemasten en geparkeerde autos.

De vraag is hier niet alleen hoe je deze aanhangsels in toom kan houden.

De vraag is wanneer die bontheid het straatbeeld versterkt of juist afbreekt.

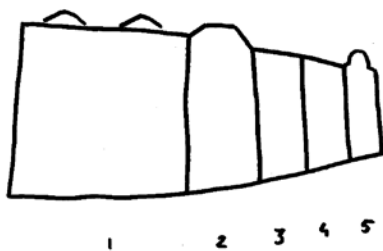
Het gaat over de stevigheid van de achtergrond (de gevelwand) en de ondergrond (het trottoir).

Als voorbeeld: een fragment van de Zwartjanstraat.



Zwartjanstraat en Kruiskade naast elkaar:

Een vergelijkbare gevelopbouw en situering van de bomen ten opzichte van de straatwand. Toch kan de Kruiskade veel meer hebben doordat er meer gevelvlak boven de winkels is, en de bomen veel groter zijn.



variërende kavelbreedte.



opbouw: plint - tussenstuk - kap.



uitpuilende luifels en lichtbakken maken de opbouw van de gevel onleesbaar





Links: De luifels en lichtbakken vormen een autonome band voor de gevel. Wat daarachter ligt, inclusief de winkels, wordt vrijwel onzichtbaar.

Onder: De zichtbaarheid van de winkels zou verbeteren als de luifels zouden verdwijnen. Verschillende puien en kleuren zijn een doeltreffender middel om de individualiteit van de winkels te benadrukken. Een donkere bestrating vormt een rustige ondergrond voor de bonte reeks puien en de winkeluitstallingen op de stoep.



Gebied:

Winkelstraten

Aard en schaal ingreep:

Vernieuwen luifels, reclame,
puien,
Herinrichting openbare ruimte
Beheersopgave

Per winkel
Per straat

Conclusie:

Winkels moeten zichtbaar zijn en gebruiken daarvoor reclame, lichtbakken, luifels, puien en luifels.

De grens tussen een bonte of rommelige winkelstraat is flinterdun. In veel gevallen gaat het totale straatbeeld en de zichtbaarheid van de winkels verloren in de stroom van aan- en uithangsels, uitstallingen, fietsenrekken, vlaggemasten en geparkeerde auto's.

Koers:

Kleurbeleid opnemen in een reclame- luifel- en puienplan dat stap voor stap uitgevoerd kan worden en rekening houdt met de ruimtelijke karakteristiek van de straat: type gevelopbouw, belichting, maat van de ruimte, plaats en aard van de bomen.

Bij herinrichtingsplannen van de straatruimte moet meer aandacht zijn voor de bezonning en belichting in relatie tot de etalages en luifels en het verschil tussen het aanzicht en het overhoeks perspectief van een gevelwand.

Beleidsaanbevelingen:

1. Reclame- en luifel en puienplan als toetsingskader voor individuele aanvragen. Het plan kan een gecombineerde actie zijn van (deel)gemeente en ondernemersvereniging.
2. Stedebouwkundige toets van het plan, en welstandstoets van de individuele aanvragen.



Pompenburg

Centrum



van object naar compositie

Het Pompenburg is een grote verkeersknoop waarlangs een aantal gebouwen staan van verschillende leeftijd en omvang.

In het plan voor de koplocatie van het Pompenburg zijn twee duidelijk verschillende gebouwen aan weerszijden van het torentje uit de jaren dertig toegevoegd. Er is hard gewerkt aan een compositie die de verschillende, en zeer eigenzinnige objecten in de omgeving met elkaar verbindt.

De verbinding is van bijzondere aard. Het is een verbinding die niet een gelijkenis tot doel heeft maar het 'anders zijn' wil onderstrepen.

De vraag is met welke architectonische middelen die verbinding tot stand is gebracht.

Versillen tussen gebouwen leiden niet zonder meer tot een sprekend contrast. Ze kunnen ook tot ruis leiden.

En wanneer er ruis ontstaat vervaagt elk onderscheid.

Als alles van elkaar verschilt dan wordt alles aan elkaar gelijk.

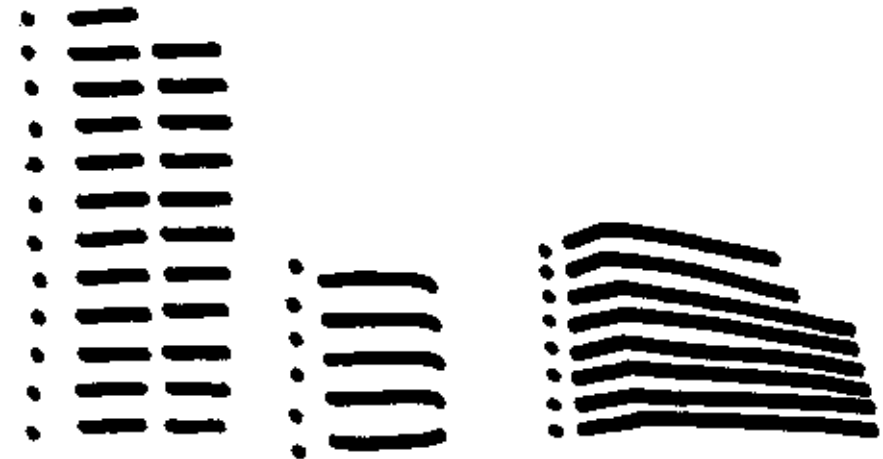
Om contrasten sprekend te laten zijn moeten er een aantal constanten zijn tussen de verschillende objecten.

Pas dan zijn de verschillen afleesbaar, pas dan kun je zeggen ten opzichte waarvan ze verschillen.

In onze lezing van de koplocatie Pompenburg onderscheiden we een aantal lagen waarop zowel de onderlinge overeenkomsten als ook de onderlinge verschillen getoond worden.

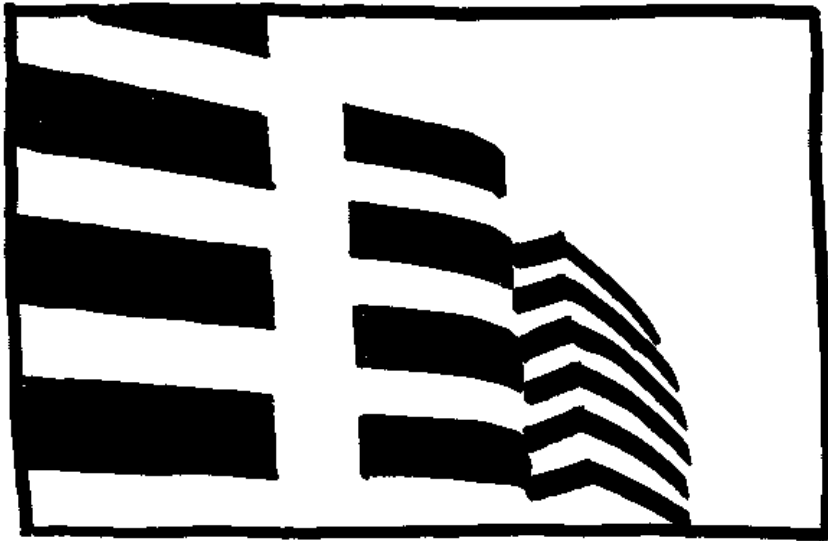
overeenkomst in:

1. ritme.
2. behandeling van de huid: suggestie van vlakheid: zelfs de witte banden worden tot een vlak.
3. maat: verhouding tussen hoogte borstwering en ramen.
4. eenvoud gevelconcept: één principe domineert.

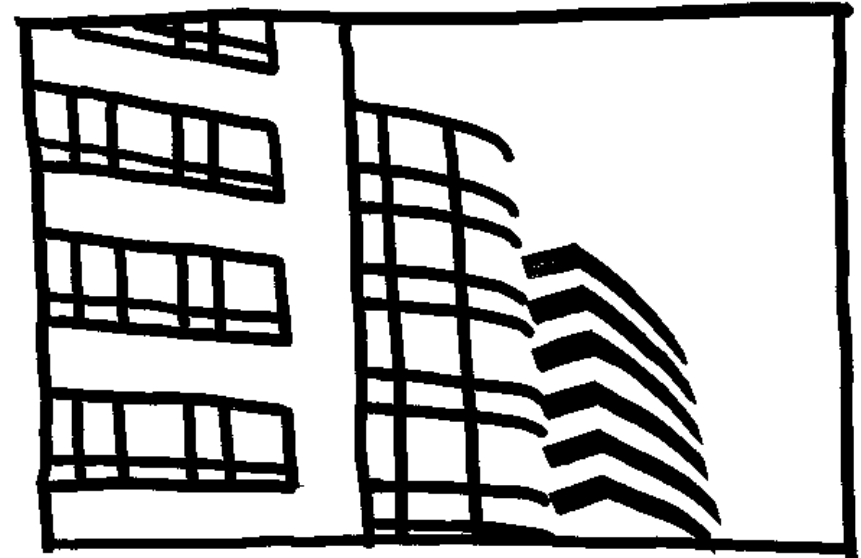




2



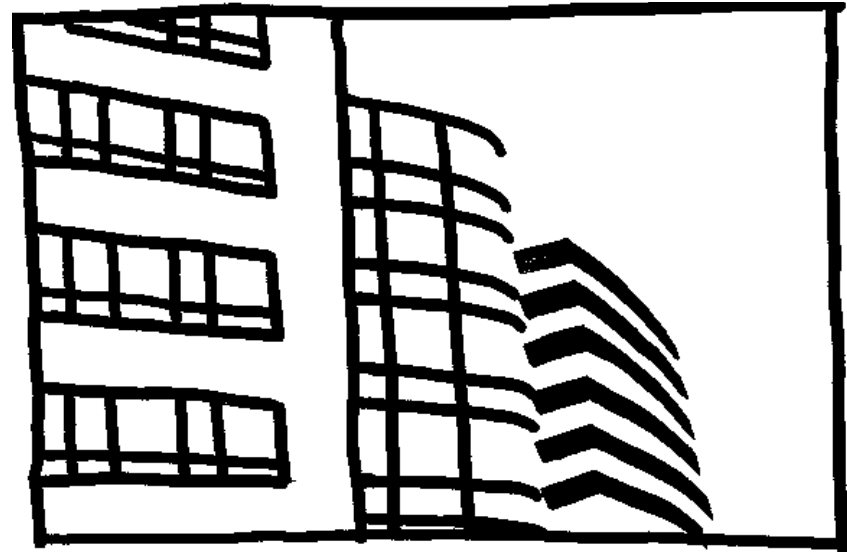
3



4



1 & 3

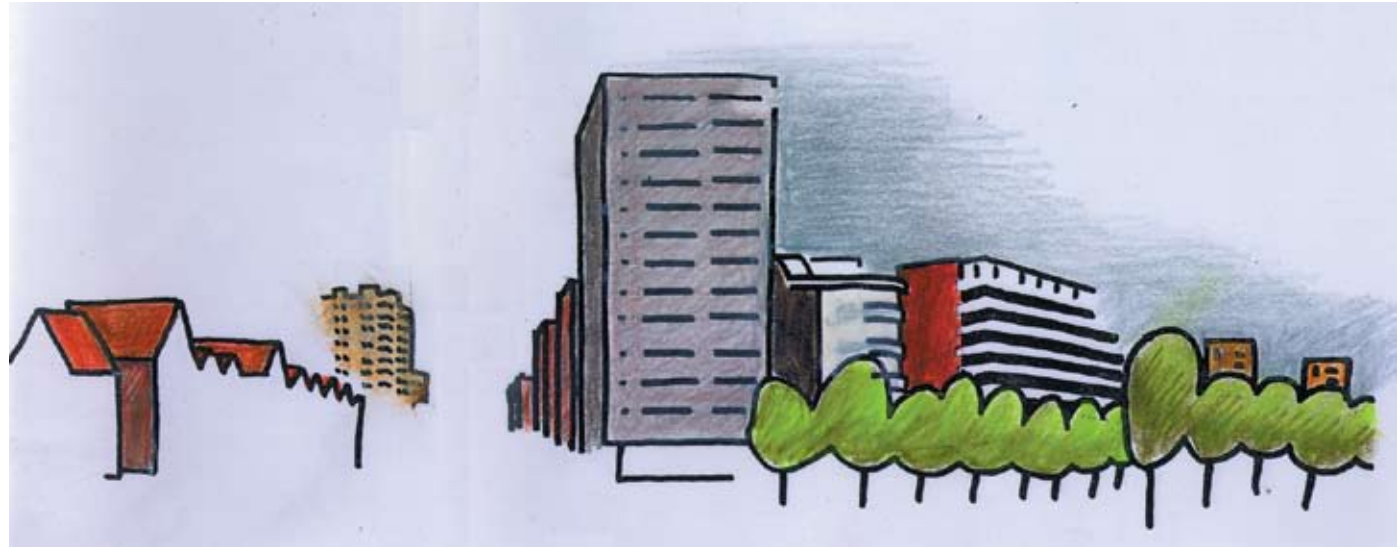


2

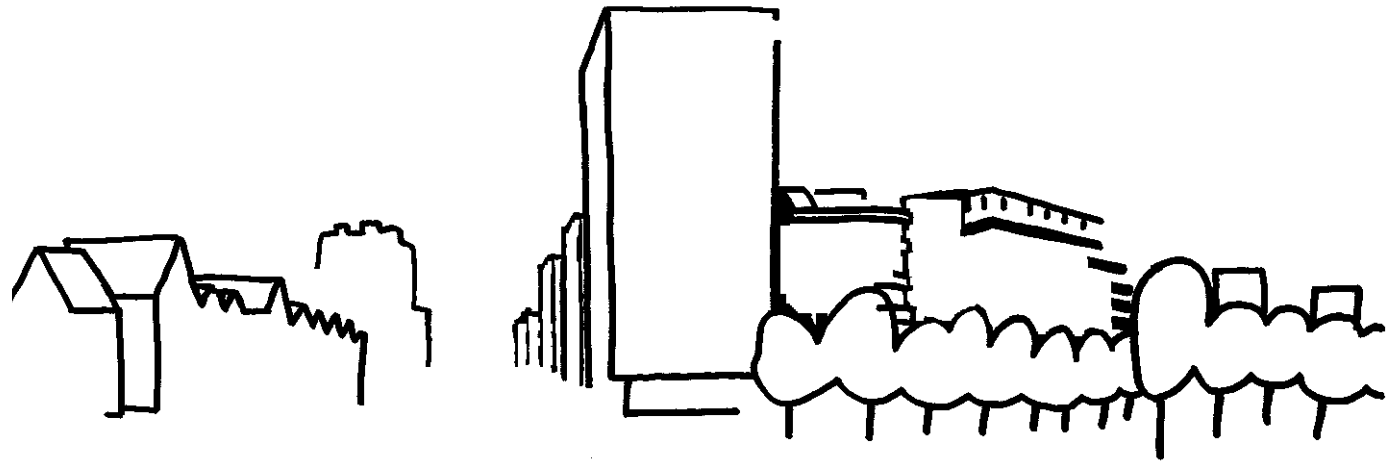
verschil in:

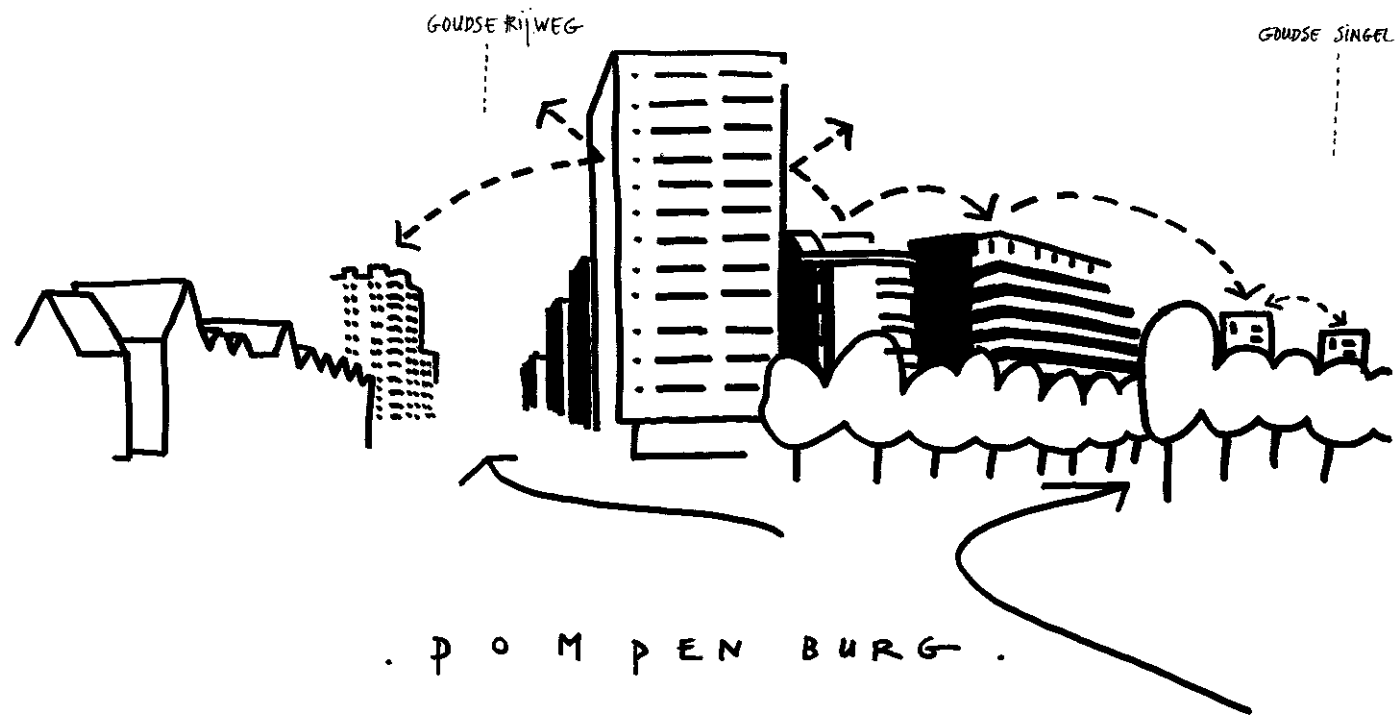
1. detaillering: mate van verfijning.
2. gevelconcept: banden, weefsel, sleuven.
3. materiaal en kleur.
4. volume, vorm, silhouet.

pagina rechts:
kleurbeeld en contour van het totale ensemble.

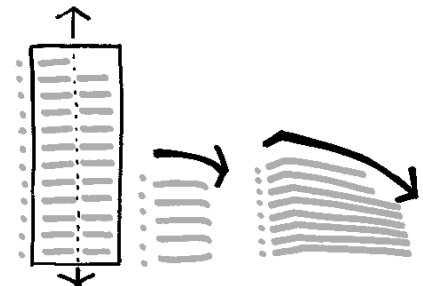


4





In het gevelbeeld van het totale ensemble is de balans tussen verschil en overeenkomst goed gelukt. In het geval van de kleuren en de volumes is de balans minder geslaagd. De schwung is eruit. De beweging in het gehele ensemble stopt bij het gebouw op de hoek. De gevel van de hoek wordt gedomineerd door de schijnbaar symmetrische ordening van de ramen. Het licht-donker contrast tussen de gevelbeplating en de kozijnen is te klein om de asymmetrische ordening van de raamopeningen te laten spreken. Daarnaast is het gehele oppervlak van het gebouw op eenzelfde manier behandeld. Het gebouw oogt monochroom en monoliet. Dat maakt het gebouw statisch; een enorme boekensteun. Terwijl de andere gebouwen naar elkaar verwijzen is de hoek op zichzelf gericht. Deze toren had een sprekender sluitstuk van het ensemble kunnen worden. De volgende bladzijdes laten zien hoe het ensemble als geheel contrastrijker was geweest als bij de hoekbebouwing donkere kozijnen of donkere gevelbekleding waren toegepast.









Gebied:

Pompenburg

Compositie van verschillende
grote vrijstaande woongebou-
wen

Rotterdamse mix

Aard en schaal ingreep:

Toevoegen van nieuwe grote
gebouwen aan een bestaande
verzameling

Per gebouw.

Conclusie:

Dit ensemble is een mooi voorbeeld van het zoeken naar een balans tussen verschil en overeenkomst tussen gebouwen van verschillende leeftijd en omvang. Ondanks de aandacht voor volume en gevelconcept is het ensemble toch flets uitgevallen. Het meest recente blok is te weinig contrastrijk en vervlakt daardoor het kleurbeeld van het ensemble.

Koers:

Bij dergelijke, in de loop der tijd gecomponeerde ensembles van verschillende grote gebouwen hoort de vraag naar het kleur- en materiaalbeeld en de balans tussen verschil en overeenkomst van het ensemble bij de stedenbouwkundige en architectonische ontwerpopgave. De veranderende verschijningsvorm van de compositie voor het erlangs rijdende verkeer is expliciet onderdeel van deze ontwerpopgave. Bij elke opgave moet er aandacht zijn voor de veranderende waarneming van de specifieke locatie (verschillende snelheden, verschillende richtingen).

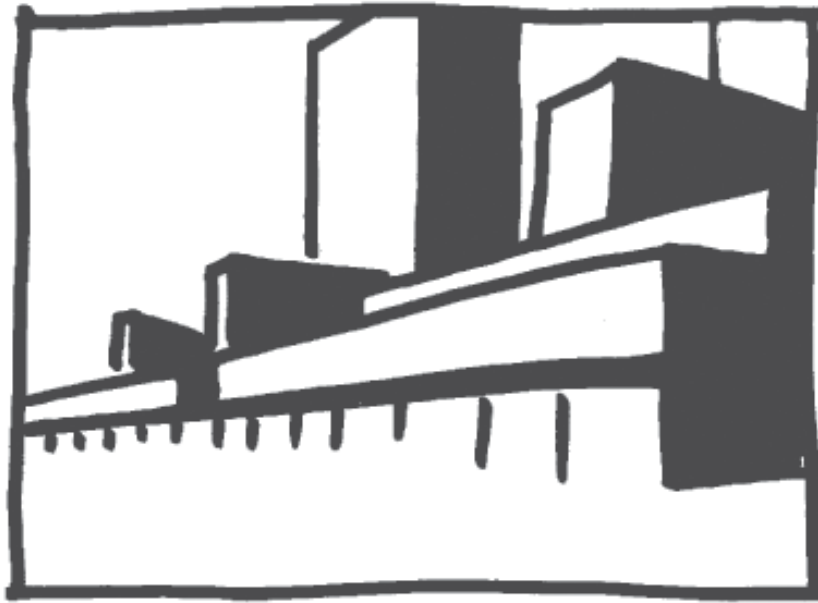
Beleidsaanbevelingen:

1. Koers kleur- en materiaalgebruik opnemen bij het stedenbouwkundig plan.
2. Welstandstoets van bouwplan op kleur- en materiaalgebruik in de stedenbouwkundige samenhang: de straatruimte en de gebouwen in het blikveld.

Westewagenstraat

Centrum





Vanaf het plein voor de Laurenskerk toont de bebouwing van de Westewagenstraat zich als een tribune:
 Gelaagde volumeopbouw door halfopen verkaveling, afzonderlijke volumes en verschillende hoogtes.
 Door de openheid en gelaagdheid zijn steeds andere combinaties van gebouwen (voor-en achtergrond) zichtbaar.
 De sprong van groot naar klein wordt niet in een keer gemaakt, de overgangen zijn genuanceerd.

Tribune



Lijnbaan



Schouwburgplein



Wand

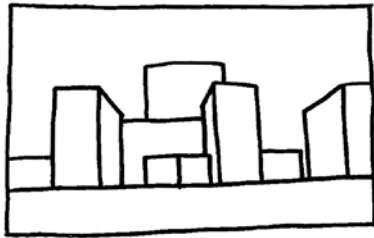


Hoogstraat

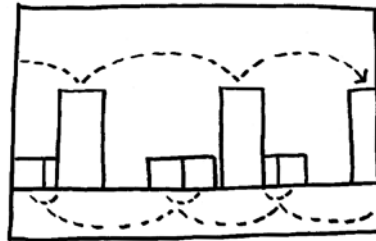


Weena

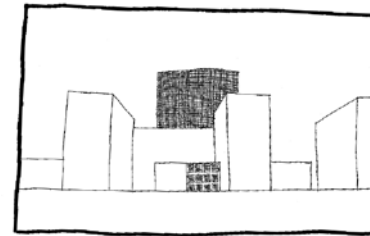




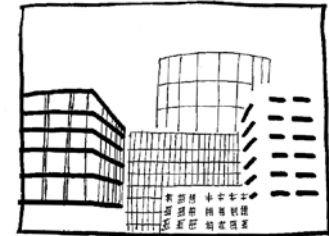
Vorm
Verskil in grootte en in vorm
Overeenkomst in de helderheid van de volumes



Serie, regelmaat en herhaling

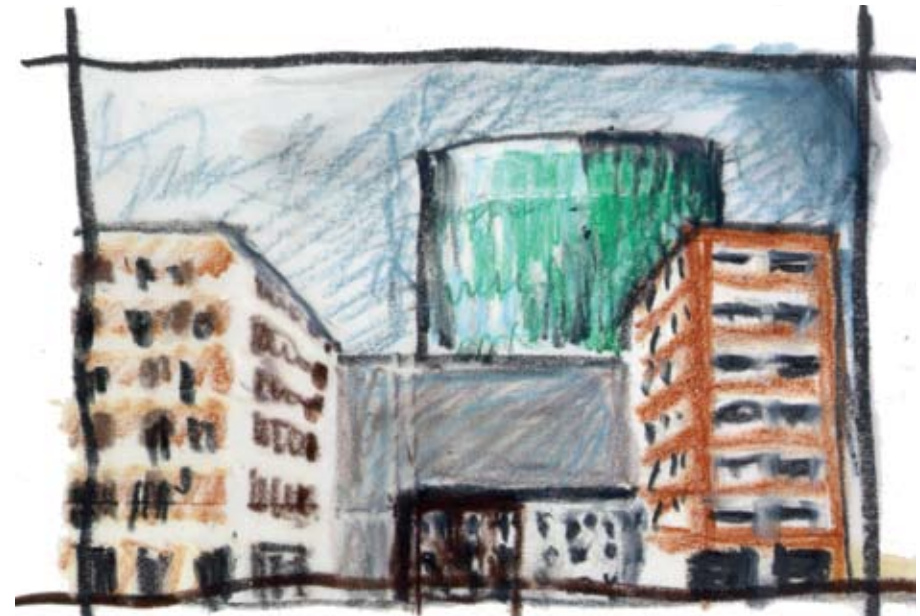


Schaalcontrast en overeenkomst.
De kozijnindeling van het kleinste pand komt overeen met de fijnmazige gevelstructuur van het grootste gebouw.



Belijning van het gevelconcept
Voor elk pand geldt:
eenvoud van het gevelconcept, één principe dat domineert.

Textuur en kleur.
Er is een duidelijk verschil tussen de gebouwen op de voorgrond (de twee series) en de gebouwen op de achtergrond (de wand en de toren).
De gebouwen op de voorgrond zijn verwant door de expressieve detaillering van het geveloppervlak.
De achterliggende gebouwen zijn extreem vlak gedetailleerd. De gevels hebben wel een patroon maar geen reliëf.



Gebied:

Westewagenstraat
Rotterdamse mix
Tribune

Aard en schaal ingreep:

Vervangende nieuwbouw
Verdichten van de binnenstad

Gebouw voor gebouw

Conclusie:

Goed voorbeeld van hoe op het ruimtelijk principe van de tribune is voortgebouwd met de daar achterliggende bebouwing van de Beurstoren en de Parkeergarage. De toren is autonoom maar voegt zich tegelijkertijd in alle omringende ensembles door vorm, kleur en textuur.
Door de openheid en gelaagdheid zijn steeds andere combinaties van gebouwen (voor-en achtergrond) zichtbaar.

Koers:

Bij herontwikkeling is gelaagde volumeopbouw van de tribune uitgangspunt voor de nieuwe bebouwing. Zowel vanaf het plein voor de Laurenskerk (zicht op de tribune) als vanuit het perspectief van de Westewagestraat (interieur van de tribune, opengewekt naar Laurenskerk, rug van de garage).

Beleidsaanbevelingen:

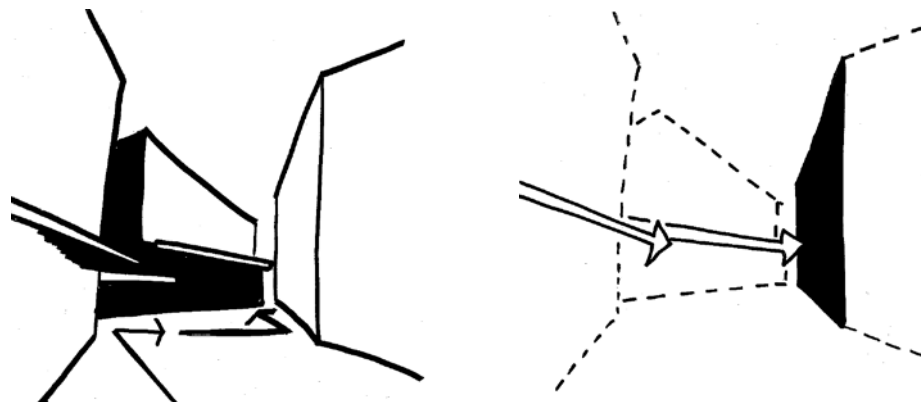
Specifieke randvoorwaarden bij het stedenbouwkundig plan waarbij het gegeven dat een gebouw onderdeel uitmaakt van meerdere omgevingen zowel als een stedenbouwkundige als architectonische opgave beschreven is.



Korte Hoogstraat

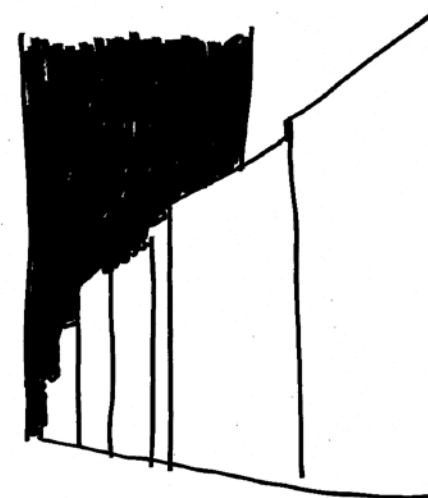
Centrum



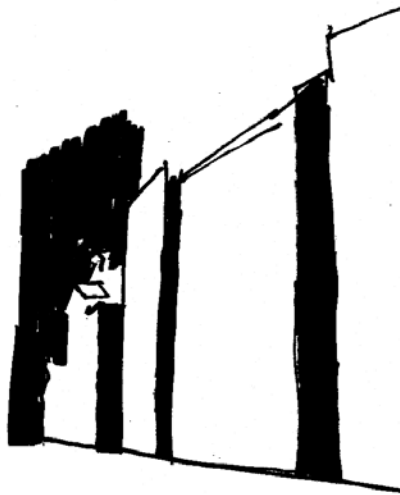


De tekeningen hierboven verbeelden het ping-pong-spel tussen de verschillende gevelwanden: hoe de één de blik richt naar de ander en welke architectonische elementen de beweging sturen. Komend vanuit de Hoogstraat benadrukken de drie achtereenvolgende luifels aan de linkerhand de richtingsverdraaiing in de linker gevelwand en verschuift de blikrichting naar de overkant: naar de op het eerste gezicht weinig expressieve witte wand.



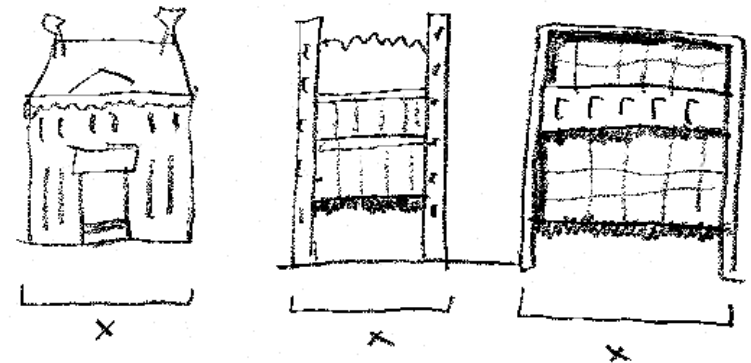


Het witte vlak wordt beëindigd door de donkere toren op de achtergrond. Vooral nog is het Schielandhuis niet in beeld.

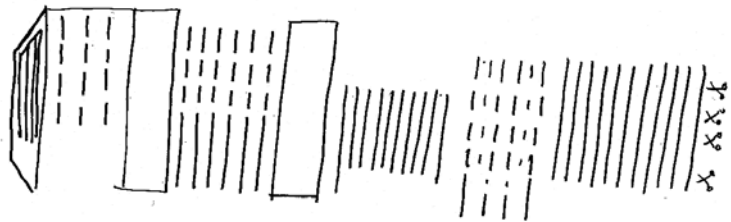
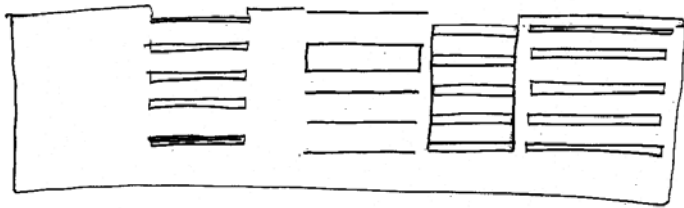
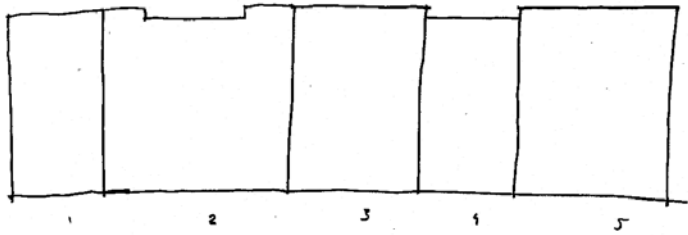
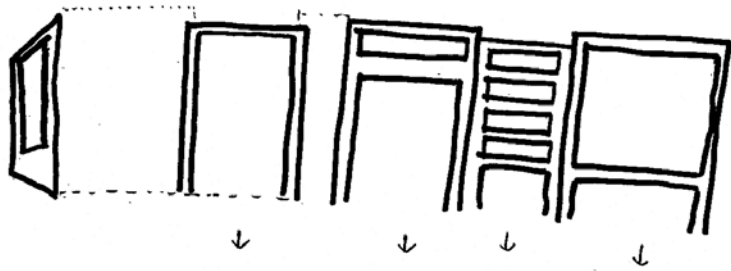


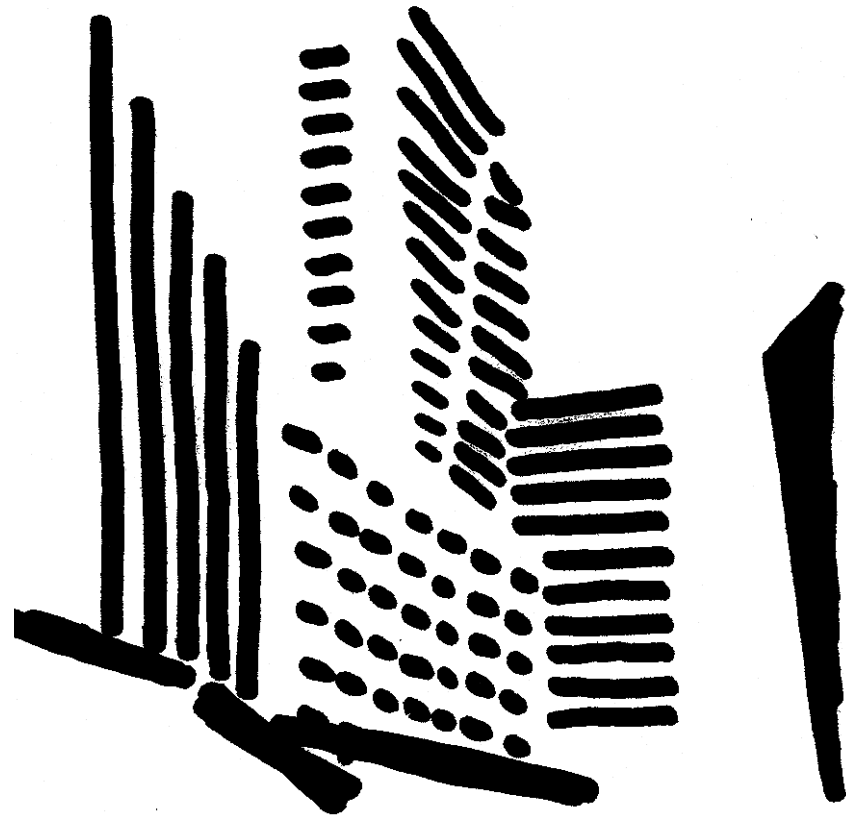
Pas gaandeweg komt het Schielandhuis voor het donkere spiegelende vlak van de toren te voorschijn en wordt het Schielandhuis het sluitstuk van de witte wand.





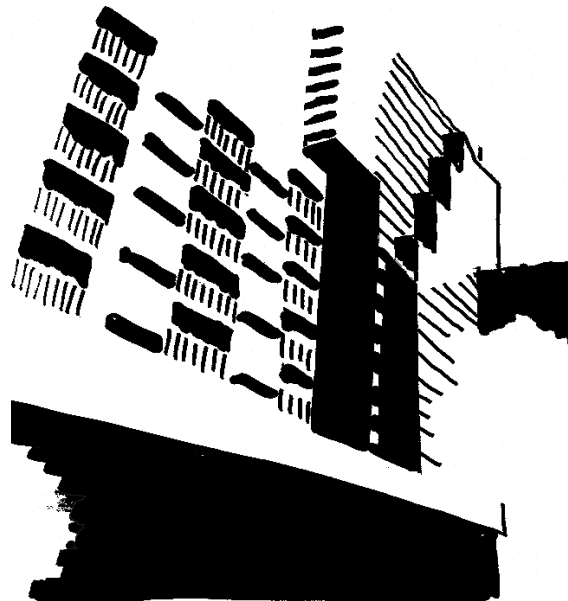
In het frontale aanzicht doet het Schielandhuis mee met de naoorlogse witte wand. Eigenlijk zijn het allemaal paleisjes; de naoorlogse gevels evenals het Schielandhuis. De aaneengesloten wand bestaat uit afzonderlijke panden, elk met een eigen gezicht. Ze hebben een overeenkomstige kavelbreedte en, op de kop van de wand na, een vergelijkbare gevelopbouw: een weefsel van lichte horizontale banden en verticale lijnen.





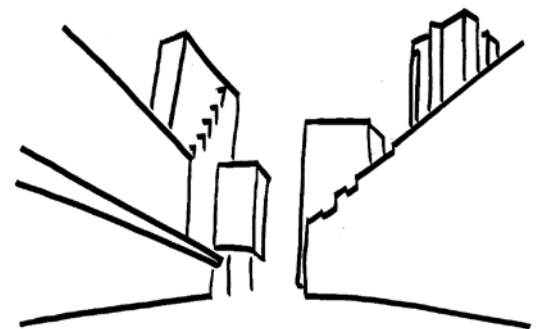


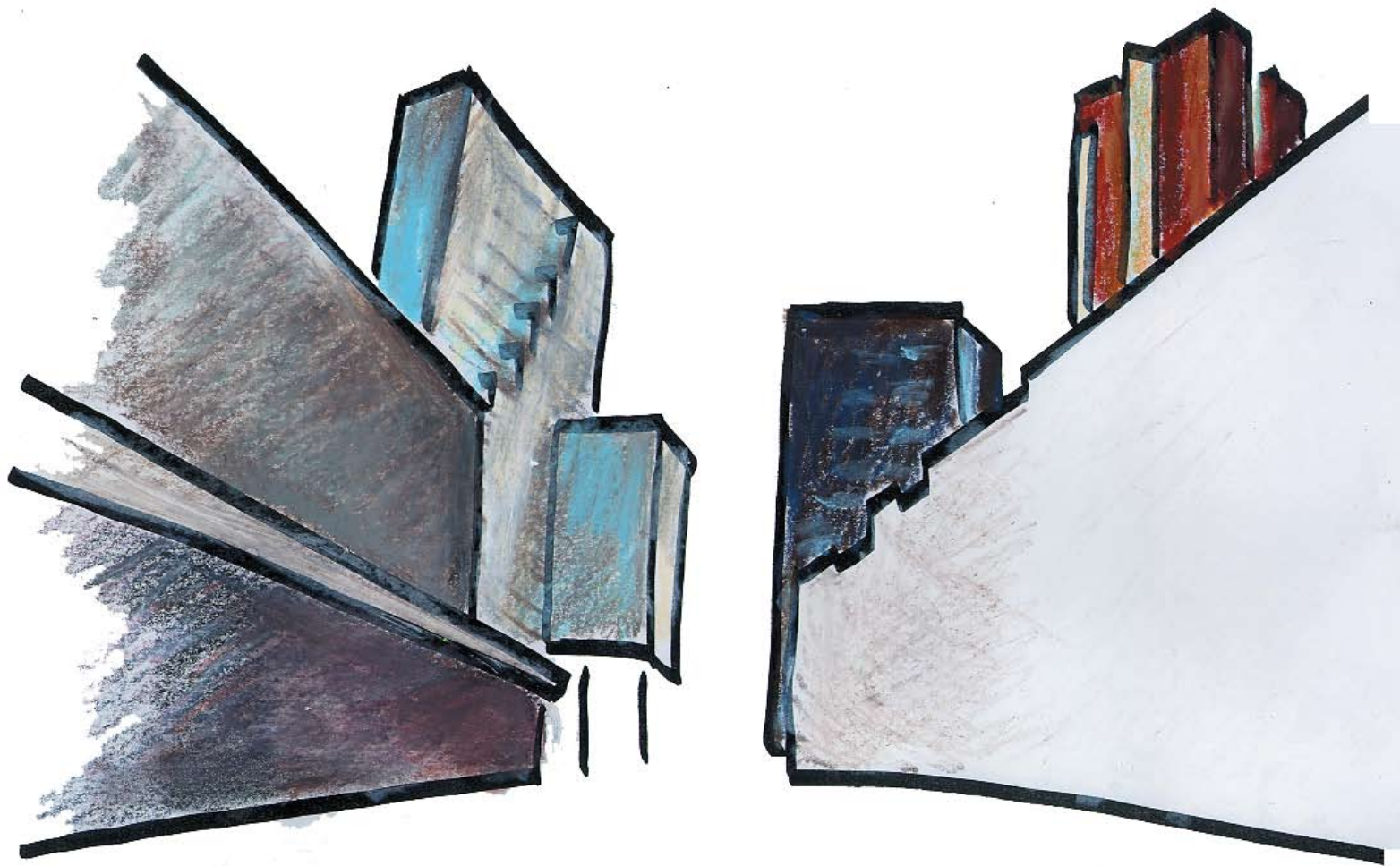
Waar de rechterwand uit een serie paleisjes bestaat, is de linkerwand een collage van zeer uitgesproken gebouwen.



Van links naar rechts zijn te zien: de ritmering van de verschillende gevels, de manier waarop de licht-donkercontrasten de plastiek versterken.

ruimteform en kleurbeeld: onder terughoudend, daarbovenuit expressief.



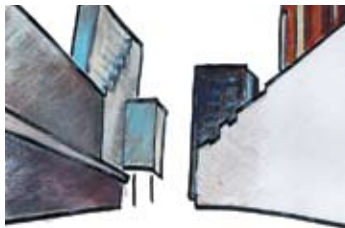




Het Schielandhuis, als oudste gebouw van het centrum, heeft in het 350-jarig bestaan al veel verschillende burens gehad. De huidige combinatie is een



prachtige mix, typerend voor Rotterdam en - wat ons betreft - een schoolvoorbeeld.



Gebied:

Korte Hoogstraat

Combinatie van het oudste
gebouw, wederopbouw en ver-
dichting van de 90er jaren:
Rotterdamse mix.

Aard en schaal ingreep:

Toevoegen van grote gebou-
wen aan een bestaande situatie
Verdichting van de binnenstad.

Per gebouw

Conclusie:

Meest compacte en historisch gelaagde locatie van Rotterdam.
Mooi voorbeeld van de Rotterdamse mix, waar ondanks het ex-
treme schaalcontrast tussen het bouwen van de laatste 20 jaar en
het bouwen van de tijd daarvoor toch een hecht architectonisch en
stedebouwkundig ensemble is ontstaan.
Ruimteform en kleurbeeld: terughoudende straatwanden en daar-
bovenuit een expressieve skyline.

Koers:

Contrasten en gelaagdheid opvoeren van de mix tussen oud en nieuw, groot en klein maar met aandacht voor de balans tussen overeenkomst en verschil.
Nieuwbouwplannen maar ook onderhouds- en restauratieplannen toetsen op kleur- en materiaalgebruik en de effecten daarvan op de omringende gebouwen, in de straatruimte(s) en op het Rotterdams hoogbouwboeket.

Beleidsaanbevelingen:

Specifieke randvoorwaarden bij het stedenbouwkundig plan waarbij het gegeven dat een gebouw onderdeel uitmaakt van meerdere omgevingen zowel als een stedenbouwkundige als architectonische opgave beschreven is.

conclusies

koers

beleidsaanbevelingen

Gebied:

Aard en schaal ingreep:

Conclusie:



Voorhaven
Historische stadskern
Beschermd stadsgezicht

Restauratie, renovatie en onderhoud: vervanging kozijnen en puien schilderbeurten, gevelreiniging
Vervangende nieuwbouw

Pand voor pand, bij nieuwbouw soms grotere eenheden.

Verschraling en vervlakking door gebruik van te behoedzame kleuren zoals wit, gebroken wit en standgroen.
De panden klonteren aan elkaar doordat meerdere gevels naast elkaar wittig zijn geschilderd.
Vervlakking van detaillering bij kozijnvervanging en nieuw voegwerk.
Het opzichtig beschilderen van geveldetails, of het gemakshalve wegschilderen ervan, neemt toe.



Voorschoterlaan
Niet planmatig
Beschermd stadsgezicht

Restauratie, renovatie en onderhoud: vervanging kozijnen en erkers, nieuwe puien en raamindeling, schilderbeurten, gevelreiniging.

Pand voor pand
Per bouwstroom

De bindende werking van 'de witten' wordt aangetast waar het lijst- en lofwerk in andere kleuren, met name in gelige varianten wordt geschilderd.
Vervlakking van detaillering door kozijnvervanging en/of -aanpassing (voorzetramen), vervanging van erkers, ander lijst- en lofwerk, gevelreiniging en nieuw voegwerk.
Te felle kleuren waardoor een pand 'uit de wand valt' en daarmee de samenhang breekt.



Lisstraat
Vervangende nieuwbouw in 19e-eeuwse wijk

Vervangende nieuwbouw.

Per bouwstroom
Per eigendom
(veel corporatiebezit)

De effecten van de kleur- en materiaalkeuze zijn niet op de schaal van de straatruimte bekeken.
Kleur- en materiaal zijn binnen de bouwstroom gekozen.
Hier wordt alleen nieuw tegenover oud afgezet en geen nieuwe ruimtelijk samenhangende compositie gemaakt.



Willem Smalthof
Grootschalige stadsvernieuwing 70-er jaren nieuwbouw

Groot onderhoud
Schilderbeurt
Herinrichting maaiveld

Per complex

Schilderbeurten kunnen enorme gevolgen hebben voor de ruimte. Ze kunnen een totaal nieuwe orde binnen de gevel aanbrengen en daardoor de compositie maken en breken. Opvallend is dat dezelfde gevel aan de Warande veel minder onrust veroorzaakt doordat het met de voeten in een plantsoen staat. Het groen werkt als groot bindend vlak. Dat overwicht is aan de binnenzijde afwezig: groen is zelden groter dan een auto. Alle maten zijn verwant aan een balkonhek. Er is geen hogere orde.

Koers:

De variatie tussen de panden onderling moet groter worden. Maar dan wel zo dat de onderlinge samenhang tegelijkertijd wordt versterkt.

Het individuele kleurbeeld moet specifiek en gelaagder worden. De kleurstellingen zouden meer aansluiting moeten zoeken bij de oorspronkelijke bouwstijlen. Het gaat om kennis van het kleurpalet maar ook van wat wel en wat niet in eenzelfde kleur geschilderd werd.

Aandacht voor het verfijnen van de detaillering van lijst- en lofwerk en het gevelopervlak.

De bindende werking van het lijst- en lofwerk moet overeind blijven d.m.v. een beperkt kleurpalet.

Bij de terugliggende deuren is er veel meer variatie mogelijk.

De hardstenen plint wordt niet geschilderd want is eveneens een bindend materiaal.

Fijnheid van detaillering: Lijst- en lofwerk is rijk gedetailleerd en geprofileerd. Daardoor een zichtbaar rijke oppervlaktestructuur.

Nieuwbouwplannen houden rekening met de karakteristieke opbouw van de straatwanden: steenkleur, dakcontour, kavelbreedte, ritmering en verhouding gevelopeningen en witte belijning. Het gaat niet om een restauratieve aanpak maar wel om het vinden van een nieuwe ruimtelijke samenhang met de bestaande bebouwing.

Toekomstige schilderbeurten bieden kans tot herinterpretatie van het bestaande gevelconcept. Bij een schilderbeurt zou een kleurplan gemaakt moeten worden dat ingaat op het specifieke gevelconcept. Aandacht voor de gevolgen van kleurwijziging op de verschijningsvorm van de gevel en de plastische effecten tgv licht-donkercontrasten. Kleurenplan afstemmen op de blikvullende aanwezigheid van autos op het maaiveld.

Beleidsaanbevelingen:

1. Algemeen historisch kleuronderzoek voor meer inzicht in de kleurbeelden van verschillende bouwstijlen. Het Dordtse onderzoek gebruiken; veel overeenkomsten.
2. Kleuronderzoek als voorwaarde bij restauratie van monumentwaardige panden.
3. Kleurenwaaier voor schilderwerk.
4. Projectgebonden historisch onderzoek in een database bij Monumentenzorg.
5. Onderhoudsdatabase over verfsystemen, stucwerk, houtwerk, natuursteen en baksteen.
6. Voorlichtingsfolder en waaier bij verfwinkels en bouwmarkten.

1. Kleurenwaaier voor schilderwerk: witten en donkere kleuren.
2. Verzamelen gegevens en voorlichting m.b.v. onderhoudsdatabase. De bouwtechnische problemen zijn per 'bouwperiode' aan te geven: roestende kozijnen en lateien bij bebouwing uit de jaren '30 en later, vochtdoorslag bij steens muren, verrotte erkers, advies voor onderhoud hardsteen en baksteen.
3. Kleuronderzoek als voorwaarde bij restauratie van monumentwaardige panden.
4. Verzamelen van onderzoek in een database bij Monumentenzorg.
5. Voorlichtingsfolder en waaier bij verfwinkels en bouwmarkten.

1. Koers kleur- en materiaalgebruik opnemen in de stedenbouwkundige randvoorwaarden.
2. Welstandstoets van bouwplan op kleur- en materiaalgebruik in de stedenbouwkundige samenhang.

1. Kleur- en inrichtingsplan zouden onderdeel uit moeten maken van een integraal beheersplan.
2. Onderzoek naar de rol van kleur bij het oorspronkelijk ontwerp van deze en soortgelijke gevelconcepten.

Gebied:

Aard en schaal ingreep:

Conclusie:

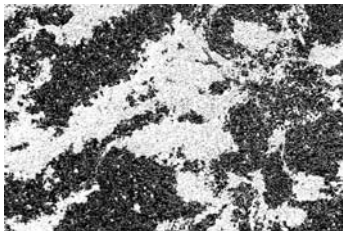


De Savornin Lohmanlaan
Planmatig stedelijk ensemble.

Kozijnvervanging, schilderbeurt,
vervangen stalen lateien boven
de kozijnen en herstel van het
metselwerk, reinigen metsel-
werk, nieuw voegwerk.

Per pand
Per portiek

Met het versnipperen van het eigendom versnipperd het onderhoud:
per etage of portiek in plaats van blok voor blok.
Het grootschalige effect van de herhalende architectonische details
wordt verbroken door de verschillen in materiaal, kleur en detaille-
ring van de kozijnen en gevel, en het kleurverschil in het metsel- en
voegwerk als gevolg van het schoonmaken. Het ensemble valt
uiteen.



Naoorlogse woongebieden
Open verkaveling

Vervangende nieuwbouw
Verdichting
Renovatie
Onderhoud

Per blok
Per complex
Per buurt

Hoewel het een open verkaveling is, blijkt het een uitermate her-
metisch en kwetsbaar geheel.
Het is een architectonische uiterst precies doorgewerkte compositie
op stedenbouwkundige en landschappelijke schaal. Dat geldt niet
alleen voor de compositie van heldere bouwvormen maar ook voor
de herhaling en ritmering van een beperkt aantal architectonische
elementen. Met het verstoren van die herhaling en het ritme
verdwijnt de ruimtelijke samenhang op de grotere schaal.



Eendrachtspaleis
Verzameling van verschillende
losse gebouwen.

Schilderbeurt
Onderhoud
Pand voor pand

Het 'bijeën' schilderen van de verschillende panden heeft noch tot
een compositie van het ensemble geleid noch tot het versterken
van de individuele architectuur van elk gebouw op zich. Wat in het
oog springt zijn uitsluitend de losse (blauwe) gevelonderdelen. Er is
geen achtergrond meer, alleen een ruimte gevuld met trams, autos,
fietsen, metro-ingangen, zebras, verkeerslichten, reclameborden,
raamkozijnen, lantarenpalen en kiosken. De recente herinrichting
het maaiveld heeft de kleurenkakafonie alleen maar versterkt.



Winkelstraten

Vernieuwen luifels, reclame,
puien,
Herinrichting openbare ruimte
Beheersopgave

Per winkel
Per straat

Winkels moeten zichtbaar zijn en gebruiken daarvoor reclame, licht-
bakken, luifels, puien en luifels.
De grens tussen een bonte of rommelige winkelstraat is flinterdun.
In veel gevallen gaat het totale straatbeeld en de zichtbaarheid van
de winkels verloren in de stroom van aan- en uithangels, uit-
stallingen, fietsenrekken, vlaggemasten en geparkeerde auto's.

Koers:

Dit soort stedenbouwkundige ensembles met een collectieve architectuur vragen om een collectief beheer.

Hier geen bandbreedte en een waaier zoals in Delfshaven of de Voorschoterlaan maar een complexgewijze en restauratieve aanpak.

Er is één kozijnkleur,

er is één type kozijn,

er is één wijze van voegen en gevelreiniging,

er is één wijze van dakrandbehandeling.

Nieuwbouw en renovatie bouwen voort op het ruimtelijk idioom: de herhaling en ritmering van een beperkt aantal architectonische elementen

De opgave is een eigentijdse vertaling te vinden voor de beschreven ruimtelijke principes. De huidige versnippering ombuigen naar (nieuwe) stedenbouwkundige ensembles.

Het kleur en materiaalbeeld wordt getoetst op het ruimtelijk effect van de gevel op de grotere schaal van buitenruimte en omringende bebouwing.

Het is een van de drukste kruispunten in de stad.

Deze drukte zou een gegeven moeten zijn bij een kleurenplan voor de pleinranden waarbij juist de grotere schaal in plaats van de verzameling onderdelen wordt benadrukt.

Plannen voor de herinrichting van de buitenruimte gaan niet alleen over de vloer maar over de totale ruimte.

Kleurbeleid opnemen in een reclame- luifel- en puienplan dat stap voor stap uitgevoerd kan worden en rekening houdt met de ruimtelijke karakteristiek van de straat: type gevelopbouw, belichting, maat van de ruimte, plaats en aard van de bomen.

Bij herinrichtingsplannen van de straatruimte moet meer aandacht zijn voor de bezonning en belichting in relatie tot de etalages en luifels en het verschil tussen het aanzicht en het overhoeks perspectief van een gevelwand.

Beleidsaanbevelingen:

1. Aanmerken als een monumentwaardig ensemble.
2. Welstandstoets op basis van complexgewijze restauratie- en beheersplannen.
3. Strikt handhavingsbeleid.
4. Ondersteuning en voorlichting bij het organiseren van particuliere eigenaren in een vereniging van eigenaren, het opstellen van een beheersplan en een standaardbestek per complex en het selecteren van een 'gecertificeerde' beheerder.
5. Voorlichtingsfolder bij verfwinkels en bouwmarkten.

1. Totaalvisie op de verhouding tussen te handhaven en te vervangen gebieden, en gezamenlijk beleid van gemeente, deelgemeente, corporaties/eigenaren.
2. Koers ruimtelijk idioom en kleur- en materiaalgebruik (ook van de buitenruimte) opnemen in het stedenbouwkundig plan.
3. Welstandstoets voor onderhoudsplannen(ook van de buitenruimte). Checklist en criteria voor materiaaleigenschappen en hun ruimtelijke effecten.
4. Monumentenzorg: bijeenbrengen plandocumentatie(bebouwing en buitenruimte), inventarisatie bestaande toestand, aanwijzen beschermd stadsgezicht, databank.

1. Kleurenplan gekoppeld aan een reclameplan (initiatief van winkeliers en ondernemers) dat is gebaseerd op het periodieke onderhoud.
2. Welstandstoets kleurwijzigingen aan de gevel.

1. Reclame- en luifel en puienplan als toetsingskader voor individuele aanvragen. Het plan kan een gecombineerde actie zijn van (deel)gemeente en ondernemersvereniging.
2. Stedenbouwkundige toets van het plan, en welstandstoets van de individuele aanvragen.

Gebied:

Pompenburg
Compositie van verschillende grote vrijstaande woongebouwen,
Rotterdamse mix.

Aard en schaal ingreep:

Toevoegen van nieuwe grote gebouwen aan een bestaande verzameling.

Per gebouw

Conclusie:

Dit ensemble is een mooi voorbeeld van het zoeken naar een balans tussen verschil en overeenkomst tussen gebouwen van verschillende leeftijd en omvang. Ondanks de aandacht voor volume en gevelconcept is het ensemble toch flets uitgevallen. Het meest recente blok is te weinig contrastrijk en vervlakt daardoor het kleurbeeld van het ensemble.



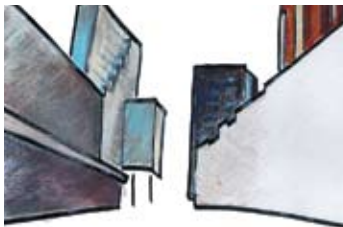
Westewagenstraat
Rotterdamse mix
Tribune

Vervangende nieuwbouw
Verdichten van de binnenstad

Per gebouw

Goed voorbeeld van hoe op het ruimtelijk principe van de tribune is voortgebouwd met de daar achterliggende bebouwing van de Beurstoren en de Parkeergarage. De toren is autonoom maar voegt zich tegelijkertijd in alle omringende ensembles door vorm, kleur en textuur.

Door de openheid en gelaagdheid zijn steeds andere combinaties van gebouwen (voor-en achtergrond) zichtbaar.



Korte Hoogstraat
Combinatie van het oudste gebouw, wederopbouw en verdichting van de 90er jaren:
Rotterdamse mix.

Toevoegen van grote gebouwen aan een bestaande situatie
Verdichting van de binnenstad.

Per gebouw

Meest compacte en historisch gelaagde locatie van Rotterdam. Mooi voorbeeld van de Rotterdamse mix, waar ondanks het extreme schaalcontrast tussen het bouwen van de laatste 20 jaar en het bouwen van de tijd daarvoor toch een hecht architectonisch en stedenbouwkundig ensemble is ontstaan. Ruimteform en kleurbeeld: terughoudende straatwanden en daarbovenuit een expressieve skyline.

Koers:

Bij dergelijke, in de loop der tijd gecomponeerde ensembles van verschillende grote gebouwen hoort de vraag naar het kleur- en materiaalbeeld en de balans tussen verschil en overeenkomst van het ensemble bij de stedenbouwkundige en architectonische ontwerpopgave. De veranderende verschijningsvorm van de compositie voor het erlangs rijdende verkeer is expliciet onderdeel van deze ontwerpopgave. Bij elke opgave moet er aandacht zijn voor de veranderende waarneming van de specifieke locatie (verschillende snelheden, verschillende richtingen).

Bij herontwikkeling is gelaagde volumeopbouw van de tribune uitgangspunt voor de nieuwe bebouwing. Zowel vanaf het plein voor de Laurenskerk (zicht op de tribune) als vanuit het perspectief van de Westewagestraat (interieur van de tribune, opengewekt naar Laurenskerk, rug van de garage).

Contrasten en gelaagdheid opvoeren van de mix tussen oud en nieuw, groot en klein maar met aandacht voor de balans tussen overeenkomst en verschil. Nieuwbouwplannen maar ook onderhouds- en restauratieplannen toetsen op kleur- en materiaalgebruik en de effecten daarvan op de omringende gebouwen, in de straatruimte(s) en op het Rotterdams hoogbouwboeket.

Beleidsaanbevelingen:

1. Koers kleur- en materiaalgebruik opnemen bij het stedenbouwkundig plan.
2. Welstandstoets van bouwplan op kleur- en materiaalgebruik in de stedenbouwkundige samenhang: de straatruimte en de gebouwen in het blikveld.

Specifieke randvoorwaarden bij het stedenbouwkundig plan waarbij het gegeven dat een gebouw onderdeel uitmaakt van meerdere omgevingen zowel als een stedenbouwkundige als architectonische opgave beschreven is.

Specifieke randvoorwaarden bij het stedenbouwkundig plan waarbij het gegeven dat een gebouw onderdeel uitmaakt van meerdere omgevingen zowel als een stedenbouwkundige als architectonische opgave beschreven is.

bronnen

Interviews en gesprekken

Over de geschiedenis van verf: Fred Bosch, schilder te Rotterdam, mei 2001
Dhr Tromp, conservator Schildersmuseum Sassenheim, januari 1997
Over restauratie en historisch onderzoek: Mariëlle Polman, architect en meesterschilder Monumentenzorg, Zeist oktober 2001
Kees Rouw, architect en co-auteur van het Dordtse kleuronderzoek, Dordrecht september 2001
Over de geschiedenis van baksteen: Dr. Janssen, historicus. Specialist in de geschiedenis van de baksteen. Zevenaar, juni 2001
Over kleur en straatmeubilair, bruggen en stations: Maarten Struijs, architect Gemeentewerken Rotterdam, oktober 2001

De kleuronderzoeken:

Maastricht in kleur, stedenbouwkundig kleuronderzoek,
Productie: Werkgroep Historisch Kleuronderzoek Gemeente Maastricht (Mr. R. Leenders, drs. H. Hoorn en drs. S. Minis, Sikkens Foundation: C. Groenewegen, J. Eyck, P. van Eijk, Restauratie Atelier Limburg: Mw. A. van Grewestein en mw. A. Friedrichs), Onderzoek: Ir. H.de Boer, F. van Dusseldorp, J. Hoogeboom, E. de Graaf en S. Minis, Maastricht 1996.
Dordtse Kleuren, tekst W. Van Wijk, verkorte weergave van het rapport 'Dordtse kleuren', werkgroep 'De kleuren van Dordrecht' (H.Groeneweg, K.Rouw, J. Stada), uitgave van de Gemeente Dordrecht 2002
Materiaal en kleur, Heide Hinterthür, uitgave van de Commissie voor Welstand en Monumenten Rotterdam 1994
Stedenbouw en kleur, voorbeeldproject Regenboogbuurt Almere, M.Pflug en M.Visser e.a., Uitg.Thoth, Bussum 1995

Overige bronnen:

De Simis van 1806: schildershandboek in twee delen. Collectie Schildersmuseum Sassenheim
Het Schildersambacht. Door J. A. P. Meere, Leeraar aan de nationale schildersschool en R. K. Avondvakschool te Utrecht. N. V. H. Ten Brinks uitgeversmaatschappij .Arnhem 1935
Handboek voor schilders Door P.H. Bartels bewerkt door J.A.P. Meere. Kluwer Deventer 1943.

J.W. de Boer, Van vernis-stokerij 'op aarden grond' tot modern chemisch bedrijf. Ter gelegenheid van het 125 jarig bestaan der N.V. lak- en vernisfabriek Molyn & Co. Rotterdam 1953
Schildersblad Algemeen vakblad voor het schildersbedrijf 55e jaargang, red G. H. Wissink, J. A. P. Meere en A. J. M. Notenboom. Uitg. Eisma Leeuwarden 1953
Rapport over de restauratie van het groothandelsgebouw. ARI
Archief Schielandhuis Historisch Museum het Schielandhuis, Rotterdam
Marc Leijendekker, 'Rome zoekt zijn kleur'. Over de opvattingenstrijd tussen restaurateurs. NRC Handelsblad 1-10-1999
Bernard Hulsman, De it-er is een hollen mens. Over de restauratie van het huis Sonneveld in Rotterdam. NRC Handelsblad
Olga van de Klooster, Hoe betrouwbaar is kleuronderzoek. Heemschut augustus 2001
Paul Kempers, Het geweten van de restaurateur. de Groene Amsterdammer 19-01-2000

Henk van Schagen, Heide Hinterthür, Jan Freie, Sacha Maarschall, Johan Vlug, Beeldkwaliteitsplan Pendrecht. Rotterdam, oktober 1994
E. Taverne en C. Wagenaar (red.), The colour of the city. Birkhäuser, Basel, Berlin, Boston, 1992
Anne Kappel, Farvenf Format. Kunstakademiets Arkitektsskoles Forlag. Aarhus 1998
Hebly en Theunissen, Bouwen in de stad, Stedenbouwkundige en architectonische aspecten van de stadsvernieuwing in Den Haag. Den Haag 1989
Gerrie Andela en Cor Wagenaar (red.), Een stad voor het leven. Wederopbouw Rotterdam 1940-1965. De Hef, Rotterdam, 1995
Pierre von Meiss Vom Objekt zum Raum zum Ort (de la Forme au Lieu). Birkhäuser Verlag, Basel 1994

Veel materiaal van dit onderzoek is inmiddels gebruikt voor de koepelnota Welstand Rotterdam:
Koepelnota Welstand Rotterdam, welstandsbeleid en welstandstoets,
projectteam dS+V: J.Voor in 't Holt, R.Klapwijk, M.Burkhard, G.Enning,
werkteam olv. H+N+S Landschapsarchitecten J. Hoekstra, A.Hinz, M. Beek, M.Kooiman, H. Hinterthür, E.Bet, Rotterdam 2002.

colofon:

Kleur Rotterdam
over de stedenbouwkundige dimensie van kleur in Rotterdam

Els Bet
Heide Hinterthür

redactie:
Hans Venema

onderzoek in opdracht van:
Commissie voor Welstand en Monumenten,
Bureau Monumenten en
Afdeling Ruimtelijke Ordening dS+V Rotterdam.

met subsidie van:
Het Stimuleringsfonds voor de Architectuur

de begeleidingscommissie:
Jaap Voor in 't Holt secretaris Welstandscommissie Rotterdam
Frank Altenburg (ex) beleidsmedewerker Bureau Monumenten Rotterdam
Thieu Knibbeler beleidsmedewerker Bureau Monumenten Rotterdam
Koos Hage hoofd Bureau Monumenten Rotterdam
Chris van Langen coordinator ontwerpersoverleg, bureau o o afd. Stedenbouw Rotterdam
Hans Ultee kleurspecialist aesthetic centre Akzo Nobel Sassenheim
Cor Wagenaar kunsthistoricus
Franz Ziegler architect/stedenbouwkundige
Wessel de Jonge architect

Den Haag, Amsterdam, november 2003
Alles uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt mits de bron en de auteurs worden vermeld

